

Děti z ústavů!

Právní a psychologické dopady ústavní výchovy
z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte

Petr Bittner, Jana Havišerová
Ivana Janišová, Hana Langhansová

Děti z ústavů!

Právní a psychologické dopady ústavní výchovy
z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte

Autoři:

Petr Bittner – koordinátor projektu

Jana Havigerová – právnička

Ivana Janišová – psychologka

Hana Langhansová – právnička

Na publikaci dále spolupracovali:

Jiří Kopal – obsahová korektura

Veronika Kristková – právní korektura

Magda Kucharičová – foto

Zdeňka Macků – gramatická korektura

Poděkování:

Autoři děkují za spolupráci na realizaci projektu právníkům Davidu Zábranskému a Kateřině Hrubé, sociální pracovníci Editě Stejskalové a primářce oddělení Kojeneckého ústavu Kyjov Anně Neduchalové.

Obálka: Ivo Laryš, www.larys.com

Sazba a tisk: Artron 2005, s.r.o., www.artron-one.eu

© Liga lidských práv, 2007

Tento dokument byl vytvořen za finanční podpory Evropské unie. Za obsah tohoto dokumentu je výhradně zodpovědná Liga lidských práv a nelze jej v žádném případě považovat za názor Evropské unie.

ISBN 978-80-903473-4-2

1. ÚVOD	7
2. PRÁVNÍ RÁMEC PROBLEMATIKY	9
2.1 Mezinárodní smlouvy	9
2.2 Ústavní předpisy ČR	11
2.3 Zákony upravující problematiku práv dětí a ústavní výchovy	11
3. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	13
3.1. Koncepce a metodika v oblasti sociálně-právní ochrany dětí	13
3.2. Výkon sociálně-právní ochrany dětí na místní úrovni	17
3.3. Spolupráce státu a nestátních neziskových organizací	19
4. PODPORA A SANACE BIOLOGICKÉ RODINY DÍTĚTE	23
5. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	29
5.1. Důvody pro odebrání dětí do ústavní výchovy	29
5.2. Práva dítěte a jeho rodiny v procesu rozhodování o nařízení ústavní výchovy	33
5.3. Systém zařízení ústavní výchovy a péče o děti v nich umístěné	39
5.4. Sanace rodiny po odebrání dítěte do zařízení ústavní výchovy	42
5.5. Práva dítěte a jeho rodiny v zařízení ústavní výchovy	46
6. SOUDNICTVÍ VE VĚCECH PÉČE O NEZLETILÉ	51
6.1. Délka soudních řízení	51
6.2. Odborná způsobilost, specializace a postavení soudců	53
7. PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY A DOPADY ÚSTAVNÍ PÉČE NA VÝVOJ DÍTĚTE	57
8. POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE INFORMACÍ	71

1. ÚVOD

Liga lidských práv je nevládní organizací, která se zabývá ochranou lidských práv v České republice zejména v těch oblastech, kde dochází k jejich dlouhodobému a systémovému porušování. Jednou z těchto oblastí je také problematika odebírání dětí z biologických rodin a jejich umísťování do zařízení ústavní výchovy. Jedním z důvodů, proč se Liga této otázce věnuje, je dlouhodobě vedoucí pozice Česka ve statistikách srovnávacích procento dětí vyrůstajících v ústavech v evropských zemích.

Hlavní zájem Ligy v této problematice se soustředil na případy, kdy k odebírání dětí z biologické rodiny dochází především na základě sociálních problémů a nedostatečného materiálního zajištění rodiny. Tato situace se týká například romských rodin v situacích sociálního vyloučení, kdy jsou zachovány velmi silné vazby mezi rodiči a dětmi, rodina nezpůsobuje úmyslné útrapy dítěti například ve formě týrání a jediným „proviněním“ je neschopnost zajistit z pohledu majority dostatečné hmotné zázemí pro výchovu svých dětí.

Působení Ligy v této oblasti se zaměřuje jak na podporu konkrétních klientů (rodin ohrožených odebráním dítěte do ústavu) formou právního a psychosociálního poradenství (ve vybraných případech také právní zastupování), tak na identifikaci systémových selhání a návrhy systémových a legislativních změn. Právě tato snaha má vyústění v podobě předkládané právní analýzy.

V průběhu posledního roku, kdy se Liga dané problematice aktivně a cíleně věnuje, jsme poskytli poradenství v téměř 70 případech souvisejících s právy dítěte. Právní zastupování klienta proběhlo ve 4 případech, které lze označit za strategické a významné, přičemž některé z těchto kauz nejsou dosud uzavřeny. V jednom případě se již podařilo dosáhnout významného rozhodnutí soudu, který nepřistoupil k nařízení ústavní výchovy rodiny s 8 dětmi v situaci sociální nouze a místo toho probíhá dlouhodobá podpora a sanace této rodiny.

Kromě právního zastupování a poradenství jsme se soustředili také na monitoring práce orgánů sociálně-právní ochrany dětí, ústavních zařízení, neziskových organizací a soudců opatrovnických soudů v případech, kdy se rozhodovalo o osudu rodin a dětí ohrožených ústavní výchovou. V průběhu posledního roku jsme uspořádali 4 semináře pro výše uvedené cílové skupiny a snažili jsme se o započítání diskuse o potřebách změn jak v systému jako celku, tak v práci a fungování jeho jednotlivých součástí.

Zaměstnanci Ligy, kteří se podíleli na realizaci tohoto projektu, v posledním roce publikovali několik odborných článků. Vedle toho na základě námi vydaných tiskových zpráv o jednotlivých kauzách publikovala řada médií své články, které problém přiblížily širší veřejnosti.

Předkládaná publikace je zejména výsledkem intenzivní práce týmu odborníků Ligy lidských práv v posledním roce. Shrnuje tak poznatky a závěry získané v průběhu této práce. Vedle toho však staví i na předešlé několikaleté činnosti Ligy v oblasti ochrany práv dítěte, která kontinuálně probíhala v pražské kanceláři od jejího založení v roce 2002. Záměrem není předložit pouze kritický, resp. kritizující materiál, nýbrž ukázat na porušování práv dítěte v souvislostech nejen právních, ale i psychologických (zejména podrobná kapitola 7.). Každá kapitola tak obsahuje důležité návrhy koncepčních změn, které považujeme za nezbytné k odstranění identifikovaných systémových nedostatků. Hlavním cílem následujících měsíců pak bude snaha o dotažení započaté odborné diskuse a prosazování předložených návrhů do praxe.

2. PRÁVNÍ RÁMEC PROBLEMATIKY

Pro lepší orientaci v dané problematice těch, kteří nejsou zběhlí v právní oblasti, stručně připomínáme nejdůležitější právní předpisy, které se dotýkají ústavní výchovy u nezletilých dětí v České republice.

2.1. Mezinárodní smlouvy

Níže uvedené mezinárodní smlouvy jsou v České republice závazné na základě článku 10 Ústavy ČR. Stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

Úmluva o právech dítěte (publikována pod č. 104/1991 Sb.)

Úmluva o právech dítěte je bezesporu nejdůležitějším dokumentem v oblasti práv dětí, už vzhledem k počtu států, které ji ratifikovaly.¹ Byla přijata v listopadu 1989 na půdě OSN. V platnost vstoupila v září 1990. Tehdejší ČSFR podepsala Úmluvu hned první den její platnosti dne 30. 9. 1990 a následně ji ratifikovala. Úmluva o právech dítěte vychází ze zásady „Tři P“: „provision“, zahrnující přežití a rozvoj dětí, zajišťování či zabezpečování vývoje dětí, „protection“, neboli ochrana dětí a „participation“, tedy účast dětí na životě společnosti a jejich právní subjektivita.

Úmluva o právech dítěte ukládá státům mimo jiné povinnost při všech činnostech týkajících se dítěte brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy.² Dítě má právo se svobodně vyjadřovat ke všem záležitostem, které se jej dotýkají, přičemž se jeho názorům musí věnovat patřičná pozornost.³ Stát má dítě chránit před násilím a všemi formami špatného zacházení ze strany rodičů nebo jiných osob starajících se o dítě. Má zavádět vhodné sociální programy zaměřené na prevenci násilí a na pomoc jeho obětem.⁴ Stát má poskytovat zvláštní ochranu dítěti zbavenému rodinného prostředí a má mu zabezpečit vhodnou náhradní rodinnou péči nebo v nutných případech umístění v příslušném zařízení.⁵ Dítě, které bylo příslušnými orgány dáno do péče, na výchovu nebo na léčení, má právo na pravidelné hodnocení svého umístění.⁶ Stát má dětem, které se staly obětí ozbrojených konfliktů, mučení, zanedbání, zneužívání nebo vykořisťování zabezpečit vhodné léčebné prostředky k jejich zotavení a znovu začlenění do společnosti.⁷

1 Úmluvu neratifikovaly pouze USA a Somálsko.

2 Čl. 3.

3 Čl. 12.

4 Čl. 19.

5 Čl. 20.

6 Čl. 25.

7 Čl. 39.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí (publikována pod č. 54/2001 Sb.m.s.)

Evropská úmluva o výkonu práv dětí je méně známá než Úmluva o právech dítěte. Byla přijata 25. 1. 1996 ve Štrasburku na půdě Rady Evropy, v platnost vstoupila 1. 7. 2000. Podepsalo ji 24 států, z toho zatím 11 ji ratifikovalo, Česká republika je jedním z nich. Úmluva pro ČR vstoupila v platnost 1. 7. 2001.

Účelem této úmluvy je, v nejlepším zájmu dětí, podporovat jejich práva, poskytnout jim procesní práva a usnadnit jejich výkon tím, že bude zabezpečeno, aby děti, přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů, byly informovány o soudních řízeních, které se jich týkají, a mohly se jich účastnit. Podle úmluvy dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, právo na informace a na vyjádření názoru v řízení. Při rozhodování musí soud zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny informace, umožnit dítěti vyjádřit svůj názor a vzít názor dítěte náležitě v úvahu. Zástupce dítěte má povinnost poskytovat dítěti informace, objasňovat mu důsledky možných soudních rozhodnutí, zjišťovat jeho názor a zprostředkovat jej soudu.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva, publikována pod č. 209/1992 Sb.)

Evropská úmluva byla sjednaná v Římě dne 4. listopadu 1950, dne 21. února 1991 byla v Madridu podepsána jménem České a Slovenské federativní republiky ve znění protokolů č. 3, 5 a 8. Úmluva vstoupila v platnost pro ČSFR dnem 18. března 1992. Dále jsou pro Českou republiku závazné: Dodatkový protokol sjednaný v Paříži dne 20. března 1952, protokoly č. 2, 4, 6, 7 a 9. Poslední vstoupil v platnost dnem 1. října 1994.

Úmluva se netýká jen práv dětí, ale všech osob, tedy i dětí a jejich rodičů. Je významná vzhledem k tomu, že z ní vyplývají práva přímo jednotlivcům, nikoli jen povinnost státu zakotvit určitá práva ve svém zákonodárství, jak tomu bývá u jiných úmluv. Navíc jednotlivci, nevládní organizace nebo skupiny osob považující se za poškozené v důsledku porušení těchto práv se mohou po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků obracet se svými stížnostmi na Evropský soud pro lidská práva (ESLP), jehož rozhodnutí jsou pro Českou republiku závazná. ESLP může stěžovateli přiznat finanční odškodnění, které je mu stát povinen zaplatit, nemůže však měnit rozhodnutí vnitrostátních orgánů.

Z hlediska výkladu jednotlivých článků Evropské úmluvy je velmi důležitá také judikatura ESLP, která je konkretizuje. Na práva dětí a rodičů dopadají především články 6 (právo na spravedlivý proces), 8 (právo na respektování rodinného a soukromého života) a 14 (zákaz diskriminace založené na jakémkoli důvodu při užívání práv a svobod přiznaných úmluvou).

2.2. Ústavní předpisy ČR

Listina základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb.)

Je součástí ústavního pořádku ČR. Výklad jednotlivých článků nalezneme v judikatuře Ústavního soudu ČR. Na práva dětí a rodičů dopadá především článek 32.⁸

2.3. Zákony upravující problematiku práv dětí a ústavní výchovy

Zákon o rodině (č. 94/1963 Sb.)

Zákon o rodině upravuje v této souvislosti zejména vztahy mezi rodiči a dětmi, rodičovskou zodpovědnost (včetně jejího omezení, pozastavení a zbavení), vyživovací povinnost, výchovná opatření, pěstounskou péči, nařízení ústavní výchovy, určení rodičovství, osvojení, poručnictví a opatrovnictví.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.)

Sociálně-právní ochranou se rozumí ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Zákon upravuje opatření sloužící k ochraně dětí a postup orgánů vykonávajících sociálně-právní ochranu.

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (č. 109/2002 Sb.)

Zákon upravuje výkon ústavní výchovy v těchto typech zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav. Zákon dále upravuje práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní výchově, osob odpovědných za výchovu, práva a povinnosti ústavních zařízení (resp. ředitele).

Z dalších zákonů na tuto problematiku dopadají zejména:

Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., Správní řád č. 500/2004 Sb., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., Trestní zákon č. 140/1961 Sb., Zákon o veřejném ochránci práv č. 349/1999 Sb., a další.

⁸ Odst.1 Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Odst. 4 Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

3. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

3.1. Koncepce a metodika v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

V čem spatřujeme problém:

Problematika sociálně-právní ochrany dětí v současnosti **není dostatečně provázaná s dalšími oblastmi** jako je ústavní výchova realizovaná ve školských zařízeních a ve zdravotnických zařízeních. Důvodem je **roztříštěnost kompetencí pod tři resorty** (Ministerstvo práce a sociálních věcí – MPSV, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – MŠMT, Ministerstvo zdravotnictví – MZD). Tento stav trvá v podstatě od přijetí tzv. kompetenčního zákona⁹, resp. jeho novely v roce 1993, která rozdělila kompetence ve výkonu státní správy jednotlivým ministerstvům.

Dle tohoto zákona je zodpovědnost za péči o rodinu a děti v kompetenci MPSV¹⁰. Je možné konstatovat nade vší pochybnost, že jak v případě školských zařízení ústavní výchovy (např. dětské domovy, výchovné ústavy, diagnostické ústavy aj.), tak v případě zdravotnických zařízení (kojenecké ústavy) je zájem komplexní péče o rodinu a dítě nadřazený správě školských a zdravotnických zařízení. S odkazem na programové prohlášení současné vlády preferující rodinnou péči před péčí ústavní je pak zřejmé, že **problematika sociálně-právní ochrany musí být propojena s problematikou ústavní výchovy na úrovni jednoho resortu**.

Současné „trojvládí“ v této problematice výrazně ztěžuje, nebo i **znemožňuje vytváření koncepčních materiálů a strategií** a v důsledku pak vede k současnému stavu zakonzervování přežitého a nevyhovujícího způsobu péče o děti v situaci selhávání biologické rodiny. Jedním ze zásadních indikátorů bezvládného trojvládí je stále **rostoucí počet dětí v ústavech** a dlouhodobé zaujímání předních příček v této statistice v mezinárodním srovnání¹¹.

9 Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky.

10 § 9, zák. č. 2/1969 Sb.

11 Viz např. zpráva UNICEF „The State of the World’s Children 2006“, dostupná na <http://www.unicef.org/sowc06>.

V samotném výkonu sociálně-právní ochrany lze považovat za jedno ze zásadních selhání **nedostatečné koncepční a metodické vedení orgánů sociálně-právní ochrany na místní úrovni**. V praxi se tento nedostatek projevuje zejména tam, kde svévole jednotlivých konkrétních sociálních pracovníků umožní ohýbání, překrucování, nebo dokonce i zjevné porušování zákonů. To vše pod zaklínadlem nejlepšího zájmu dítěte, který často nejlépe zná a definuje právě svévolná sociální pracovnice.

V těchto situacích je jako palčivě pocítována absence metodických pokynů a standardizovaných postupů, které by sjednotily výkon sociálně-právní ochrany a omezily tak možnost svévolných zásahů jednotlivců. Za velmi nesystémový je pak možné považovat fakt, že práce sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany **není považována za sociální službu a nepodléhá tak povinnostem naplňovat standardy sociálních služeb a další náležitosti dle zákona¹²**.

Jaké řešení navrhuje:

- a. Sjednotit problematiku sociálně-právní ochrany včetně metodického vedení školských a zdravotnických zařízení pro výkon ústavní výchovy pod jeden resort a sice Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- b. Vytvořit metodiku a standardizované postupy pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany (OSPOD) v práci s rodinou ohroženou odebráním dítěte do ústavní výchovy.
- c. Zahrnout práci sociálních pracovníků OSPOD pod definici sociálních služeb; vytvořit, implementovat a kontrolovat dodržování standardů sociálních služeb v oblasti sociálně-právní ochrany dětí pracovníky OSPOD.

Návrh legislativní změny:

Změna zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších změn:

- V § 7, odst. 1, se za slova „školská zařízení“ vkládá text „s výjimkou školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy“.
- V § 9 se za slova „péči o rodinu a děti“ vkládá text „školská a zdravotnická zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy“.
- V § 10 se za slova „zdravotnická zařízení“ vkládá text „s výjimkou zdravotnických zařízení pro výkon ústavní výchovy“.

¹² Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Kasuistika:

Matka nezl. Františka (12 let, otec neznámého pobytu) a nezl. Ivety (15 let, otec neuveden) trpí psychiatrickou chorobou spojenou s nadměrnými depresemi. Od roku 1990 do roku 2006 byla matka několikrát hospitalizována v psychiatrické léčebně (po sebevražedných pokusech), přičemž v ambulantním léčení byla nedůsledná, neukázněná, předepsané léky používala nepravidelně. Matce se (kvůli její chorobě) nedařilo sehnat zaměstnání, žila s dětmi z invalidního důchodu (necelých 6 tisíc korun) a z dávek státní sociální podpory. V posledních letech se zdravotní stav matky zhoršil, matka se ocitla ve finanční tísní a několikrát nezaplatila poplatky spojené s užíváním bytu. Nad výchovou dětí byl stanoven dohled. Podle orgánů sociálně-právní ochrany dětí matka nespolupracovala a v bytě byly zjištěny nedostatky – nepořádek, nefunkční pračka, špinavé prádlo atd. Iveta neměla nikdy výchovné problémy, naopak měla plno zájmů a ve škole velmi dobré výsledky, mladší Franta nejspíš postrádal důslednější dohled, zanedbával přípravu do školy, chodil do školy ve špinavém oblečení. V listopadu 2006 přišel František domu opilý, matka o něj měla strach, a proto s ním jela na pohotovost. Ošetřující lékař oznámil tuto skutečnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí a na jejich návrh bylo vydáno předběžné opatření podle § 76a OSŘ a František byl umístěn do diagnostického ústavu. Nikdy předtím však nebyla matka sociálními pracovníky upozorněna, že vnímají situaci jako natolik závažnou, aby jí mohlo hrozit odebrání dětí.

Na konci roku 2006 bylo zahájeno řízení o nařízení ústavní výchovy, a to nejen týkající se Františka, ale také i dcery Ivety, přičemž řízení probíhala odděleně. Tato řízení byla zahájena na podnět OSPOD, kde se uvádělo, že matka o děti dostatečně nepečuje, ve svém léčení je nedůsledná, děti nemají základní hygienické návyky a i když je má ráda, nevede je k plnění svých povinností. V únoru proběhla první jednání v těchto řízeních. Bylo navrženo vyžádání si znaleckého psychiatrického posudku na osobu matky a její výchovné schopnosti. Znalec byl ustanoven až koncem dubna a na vypracování znaleckého posudku měl lhůtu dva měsíce. Jednání bylo odročeno na dobu neurčitou a předběžné opatření bylo prodlouženo do konce července. Během řízení zazněly na obhajobu matky svědecké výpovědi sousedů a známých o matčině silném citovém vztahu k dětem a řádné péči o ně – s dětmi chodí na procházky, hraje si s nimi, jezdí na výlety, modeluje s nimi z keramické hlíny atd., přičemž každodenní zvyky a návyky jsou zcela běžné a normální. Matka o syna projevuje zájem, denně mu do ústavu volá, každý týden ho navštěvuje, přičemž 2 víkendy v měsíci má chlapec povolen pobyt u matky. Přes prázdniny doma strávil 14 dní. Matka započala injekční psychiatrickou léčbu a pravidelně se dostavuje k ambulantní psychiatrické péči. Matce začal pomáhat okruh osob – z evangelické církve, sdružení Péče o duševní zdraví, které jí pomáhá v praktických činnostech jako je plánování a hospodaření s penězi, péče o domácnost a výchova dětí. Matka začala dbát o pořádek doma. František je stále v ústavu a to již

9 měsíců na základě předběžného opatření. Vypracovaný znalecký posudek byl soudou doručen na konci července a byly v něm uvedeny následující závěry:

- Matka trpí trvalou duševní chorobou – schizoafektivní psychózou s opakovanými depresivními stavy a opakovanými sebevražednými pokusy.
- Pokud se léčí, pak je jen mírně omezená v možnostech a schopnostech sama řádně vykonávat rodičovskou zodpovědnost ke svým nezl. dětem, a to tím, že může být po podávaných farmacích unavená.
- Matka v současném půl roce respektuje psychiatrickou léčbu pod tlakem současné sociální situace, snaží se ze všech sil péči o děti a domácnost realizovat za pomoci občan. Sdružení Péče o duševní zdraví a členů evangelické církve.
- Matka je omezena ve výkonu běžných každodenních praktických úkonů – zde je potřeba pomoci ze strany výše uvedeného občanského sdružení a členů evangelické církve.
- Matka své děti emočně saturuje, snaží se o rozvoj jejich zájmů.
- Matka je schopna podřídit své zájmy zájmům svých dětí.
- Je zde předpoklad, že s dopomocí může matka zvládat péči o domácnost tak, aby výchova a péče o nezletilé děti nebyla narušena.
- Onemocnění matce nedovoluje výkon trvalého zaměstnání ani soustavně ani brigádnicky.
- Matka si bez pomoci a dohledu není schopna sama zajistit na úřadech vše ohledně nároku na případné sociální dávky.
- Matka má vřelý a zodpovědný vztah ke svým dětem. Pod vlivem akutní psychotické poruchy může být vztah k dětem potlačen či může dojít ke zkratkové intoxikaci medikamenty, proto je pro matku důležité, aby pravidelně dodržovala léčbu, která tomu předejde.
- Nezl. František je dítětem s poruchou pozornosti a aktivity – vyžaduje větší výchovné nasazení, zde by matce mohli pomoci pracovníci pedagogicko-psychologické poradny.

Na základě tohoto znaleckého posudku vyzvala soudkyně strany, aby k němu sdělily případné námítky a současně, aby se vyjádřily k případnému zastavení řízení o nařízení ústavní výchovy a současného zahájení řízení o stanovení dohledu nad výchovou nezl. Františka. Ve stejný den však také vydala usnesení o prodloužení předběžného opatření podle § 76a o.s.ř. a nezl. František je nucen nadále zůstat v zařízení ústavní péče, a to až do konce září.

3.2. Výkon sociálně-právní ochrany dětí na místní úrovni

V čem spatřujeme problém:

Výkon sociálně-právní ochrany na místní úrovni pracovníky OSPOD lze považovat za klíčovou činnost, jejímž výsledkem je či není rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy. Zákony upravující tuto problematiku (zejména zák. č. 359/1999 Sb.) dávají orgánům sociálně-právní ochrany celou řadu pravomocí a možností v práci s rodinou ohroženou odebráním dítěte do ústavní péče.

Právě v této exponované oblasti lze najít **největší množství problematických a sporných témat**. Kromě již výše zmíněné absence metodického vedení a standardizovaných postupů lze za základní problémy považovat:

a. spojení poradenské (podpůrné) a represivní funkce v jednom orgánu (osobě) ve vztahu k rodině

Toto spojení se v praxi projevuje především nedůvěrou příjemců podpory, tedy rodiny, která se potenciálně ocitá v situaci hrozby odebrání dítěte do ústavní výchovy. Znamená to, že rodina se snaží své problémy tajit před „sociálkou“ a řešit je „pokoutným“ způsobem. Druhým faktorem, který se pak v praxi projevuje velmi často, je situace, kdy se sociální pracovník z osoby podporující a radící dostává do pozice osoby mentorující, vyčítající a hrozící.

Tyto skutečnosti stále ve větší míře akcentují **potřebu oddělení funkce poradenského pracovníka bez možnosti represivních kroků vůči rodině**. Představa praktického oddělení poradenské a represivní funkce v podobě jiné osoby pak souvisí se všemi dalšími okruhy problémů.

b. výkon státní správy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí obcemi s rozšířenou působností

V praktickém výkonu sociálně-právní ochrany na místní úrovni je stále zřejmější, že v souvislosti se zrušením okresů nebylo nejšťastnějším rozhodnutím přenést výkon této působnosti na obce s rozšířenou působností. Pracovníci OSPOD mohou často být vystaveni situaci, která se blíží střetu zájmů, neboť jsou na jedné straně zaměstnanci obce, ale na druhé straně vykonávají agendu státní správy v přenesené působnosti.

Tento střet se projevuje například v situacích spojených s bytovou problematikou, kdy pracovník OSPOD nemůže pomoci rodině v bytové nouzi se zajištěním městského bytu protože to má buď ze strany vedení obce výslovně zakázáno nebo ví, že by taková snaha zůstala bez odezvy, protože město sociální byty nemá a ani většinou mít nechce.

c. nedostatečný počet sociálních pracovníků zejména v terénních sociálních službách; jejich nedostatečná motivace a společenské i finanční ohodnocení

V této oblasti je ze strany pracovníků OSPOD dlouhodobě poukazováno na jejich nedostatečný počet a vysoký počet klientů (spisů rodin) připadajících na každého pracovníka¹³. Zároveň je patrná nechuť a nezájem většiny obcí navyšovat počet pracovníků, a to i přesto, že došlo ke změně způsobu financování mezd těchto osob, které obci nad rámec rozpočtu proplácí stát prostřednictvím ministerstva.

Z hlediska společenského uznání je tato pozice velmi komplikovaná, protože například mediální obraz sociálních pracovníků je velmi negativní a jsou v podvědomí lidí vnímány především z hlediska represivních pravomocí než z pozice pomáhajících rodině. Změnit tento společenský obraz je dlouhodobý úkol, který je ale nutný k nastolení atmosféry spolupráce a podpory potřebné při řešení situace rodiny.

Společenské, ale i finanční ohodnocení sociálních pracovníků spojené s tlakem a atakou (mnohdy i fyzickými) vůči jejich osobám pak zapříčiňuje vyšší míru fluktuace a absenci především mladších osob s vysokoškolským vzděláním, které raději odcházejí do jiných oborů.

d. absence koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků; chybějící odborná supervize

V poslední době dochází ke zvyšování nároků a je vyvíjen tlak, aby sociální pracovníci měli minimálně vyšší odborné, ale lépe bakalářské nebo dokonce magisterské vzdělání v oboru. Tuto kvalifikaci je možné považovat za základní a nutnou vzhledem k tomu, jaké nároky na odbornost klade tato práce.

Nicméně za nedostačující je v současnosti možné označit navazující celoživotní vzdělávání. Ministerstvo sice přistoupilo k akreditaci některých vzdělávacích kurzů, nicméně celému systému chybí opět koncepce a koordinace zaměřená na stanovení priorit a směrů v následném vzdělávání sociálních pracovníků. Výsledkem pak je, že se sociální pracovníci účastní vzdělávání dle vlastního výběru a zájmu nebo v lepším případě dle rozhodnutí nadřízeného.

Jedním z dlouhodobě poukazovaných nedostatků je chybějící supervize práce sociálních pracovníků. Stává se standardem, že supervizi podléhají pracovníci působící v tzv. pomáhajících profesích v nestátních organizacích, avšak do státních organizací proniká potřeba institutu supervize jen velmi pozvolna a v závislosti na osvětlenosti konkrétního vedoucího. Přitom právě příznaky syndromu vyhoření a projevy osobní zaujatosti s neschopností náhledu a sebereflexe jsou velmi časté u mnoha sociálních pracovníků.

¹³ Podle údajů MPSV připadá na jednoho pracovníka v průměru 369 klientů (spisů rodin).

Jaké řešení navrhuje:

- a. Přesunout výkon státní správy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí z působnosti obcí na nově vytvořený úřad (resp. současné úřady práce změněné na úřad práce, sociálních věcí a rodiny).
- b. Zachovat na úrovni pověřených obcí povinnost zajišťovat poradenskou činnost pro rodinu v nepříznivé situaci a povinnost zajišťovat terénní sociální práci prostřednictvím sociálních asistentů bez represivních pravomocí příslušejících sociálním pracovníkům (srovnatelné postavení s osobami pověřenými výkonem sociálně-právní ochrany).
- c. Vytvořit na úrovni ministerstva koncepci a obsah povinného celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků.
- d. Zajistit odbornou supervizi pro všechny sociální pracovníky alespoň 4x ročně (supervizor by měl být zaměstnancem krajského úřadu).

3.3. Spolupráce státu a nestátních neziskových organizací**V čem spatřujeme problém:**

Míra spolupráce státu a nestátních neziskových organizací je u nás velmi nízká. V oblasti ochrany práv dětí je tento nedostatek zvláště palčivý, jelikož nevládní organizace by byly schopny poskytnout rodinám a jejich dětem podporu a pomoc, kterou OSPOD vzhledem ke své kapacitě poskytnout nemůže. Nevládní organizace a jiné nestátní subjekty tak mohou svou preventivní poradenskou činností významným způsobem ovlivnit stávající trend nařizování ústavní výchovy. Bylo by však třeba, aby došlo k posílení a větší spolupráci státu s občanskou společností. Tato spolupráce je totiž nutným předpokladem pro efektivní výkon sociálně-právní ochrany pověřenými osobami.

S účastí nestátních subjektů na výkonu sociálně-právní ochrany počítá i zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který v § 48 – 50 upravuje výkon této činnosti osobami, které k tomu získají pověření. Pověřené osoby mohou být jak právnické, tak fyzické osoby, které jsou oprávněny vykonávat činnost taxativně vymezenou v § 48, odst. 2 tohoto zákona:

- Vyhledávat děti, na něž se sociálně-právní ochrana zejména vztahuje.
- Vykonávat činnost zaměřenou na ochranu dětí před škodlivými vlivy a předcházet jejich vzniku (podle §31 a 32 tohoto zákona).
- Poskytovat rodičům poradenství při výchově a organizovat za tímto účelem vzdělávání.

- Zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany (např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně-rekreační tábory apod.).
- Působit v oblasti osvojení a pěstounské péče (vyhledávání a příprava pěstounů, poradenství, vyhledávání dětí vhodných k osvojení a pěstounské péči).

Zákon však **nestanovuje kompetence pověřených osob**, pouze vymezuje činnosti, které mohou pověřené osoby v rámci svého pověření vykonávat.

V ustanovení § 32 odst. 1, písm. g) zákona o sociálně-právní ochraně dětí se stanoví „*Obecní úřad při péči o děti uvedené v § 6, odst. 1 ... spolupracuje se školami, **pověřenými osobami**, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty.*“ Není zde však výslovně vyjádřena **povinnost obce s pověřenými osobami spolupracovat**, k čemuž také v praxi běžně nedochází. Smutným faktem zůstává, že některé OSPOD považují nevládní organizace za své konkurenty či kritiky své práce, což brání vzájemné spolupráci.

Nevýhodné postavení pověřených osob můžeme vnímat také v situaci, kdy dojde k umístění dítěte do zařízení ústavní péče. Zákon evidentně **nepočítá s následnou prací pověřené osoby s dítětem**, jelikož na návštěvy pověřené osoby se hledí jako na návštěvy jakékoliv jiné nepříbuzné osoby, tj. je možné takovou návštěvu uskutečnit pouze v případě dítěte s nařízenou ústavní výchovou. Pokud však nedošlo v tomto smyslu k uložení opatření ve výchově podle § 21, odst. 1, písm. f) zákona o ústavní a ochranné výchově a dítěti nebyly návštěvy zakázány. Na návštěvy oprávněných pracovníků OSPOD se však toto opatření ve výchově nevztahuje. U dítěte s nařízenou ochrannou výchovou je možná návštěva pověřené osoby pouze jako mimořádná odměna v případě dobrých výsledků při plnění svých povinností (§ 21 odst. 4 písm. b) zákona o ústavní a ochranné výchově).

Jaké řešení navrhuje:

- a. Vytvořit metodiku spolupráce OSPOD a pověřených osob.
- b. Stanovit kompetence osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany a rozšířit výčet činností, které v rámci svého pověření mohou vykonávat.
- c. Výslovně stanovit povinnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí spolupracovat s pověřenými osobami.

Návrh legislativních změn:

- a. Změna § 48, odst. 2, zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí takto:

„Pověřené osoby mohou v sociálně-právní ochraně

a) .....

f) *poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo do zařízení vyžadující okamžitou pomoc, spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení a dalšími státními a jinými orgány.*

g) *navštěvovat dítě umístěné v zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo v zařízení vyžadující okamžitou pomoc, a to za účelem sanace rodiny.“*

b. Změna zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů takto:

- § 20, odst. 1, písm. k) doplnit následovně (zde zakotveno jedno z práv dítěte umístěné v zařízení ústavní péče):

„požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí, osobou pověřenou výkonem sociálně-právní ochrany, zaměstnancem České školní inspekce, ministerstva nebo orgánu kraje, a to bez přítomnosti dalších osob“;

- § 21, odst. 1, písm. f) doplnit následovně (zde zakotveno opatření ve výchově):

„zakázány návštěvy, s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu, osob blízkých, oprávněných zaměstnanců orgánu sociálně-právní ochrany dětí a osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany, a to na dobu nejdéle 30 dnů od období následujících 3 měsíců“;

- § 21, odst. 4, písm. b) doplnit následovně (u dětí s nařízenou ochrannou výchovou a v případě dobrých výsledků):

„povoleno přijetí návštěvy jiných osob než osob odpovědných za výchovu, osob blízkých, oprávněných zaměstnanců orgánu sociálně-právní ochrany dětí a osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany, není-li to v rozporu s účelem výkonu ochranné výchovy; v odůvodněném případě může být návštěva uskutečněna se zrakovou, případně i sluchovou kontrolou zaměstnancem zařízení.“

4. PODPORA A SANACE BIOLOGICKÉ RODINY DÍTĚTE

V čem spatřujeme problém:

Preference rodiny před ústavní péčí je dlouhodobě deklarovaným krédem většiny politiků, které však v reálné praxi nebylo dosud dostatečně naplňováno. Za průlomové v tomto smyslu lze označit programové prohlášení současné vlády (srpen 2007), které explicitně obsahuje vyjádření v tomto smyslu¹⁴. Je zřejmé, že výkon sociálně-právní ochrany, o jejíž změně se v programovém prohlášení mluví, probíhá především na místní úrovni v současnosti pověřených obcí.

I přesto, že by mělo v dohledné době dojít k oddělení výkonu státní správy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí od místních samospráv (viz. kapitola 1.2 bod b.), **obce by neměly zůstat zcela bez zodpovědnosti za výkon určitých kompetencí a povinností** v této oblasti. Obcím by měla nadále příslušet hlavní **zodpovědnost za praktickou podporu a sanaci rodiny s cílem udržení dítěte v ní**.

Za hlavní a přetrvávající problém je možné označit **nedostatečnou motivaci obcí k tomu, aby se efektivně a aktivně podílely na sanaci a podpoře rodiny**. Ze současného znění zákonů, zejména zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, je zřejmá povinnost obcí poskytovat poradenství a podporu rodině. Nicméně reálná preference ústavní výchovy před dlouhodobou a mnohdy komplikovanou prací s rodinou je důsledkem nedostatečné zainteresovanosti obce na složitějším řešení. Zainteresovanost obcí pak vychází jen z ekonomického kalkulu. Obec se rozhodne pro řešení, které je pro ni finančně výhodnější, rychlejší a účinnější. V tomto srovnání se nařízení ústavní výchovy jeví z hlediska obce jako méně nákladné, rychlejší a účinnější řešení než snaha o sanaci a podporu rodiny.

Poradenství zajišťované obcí tak, jak je uloženo v zákoně 359/1999 Sb. se zaměřuje především na problémy spojené s výchovou a péčí o děti, tj. zejména plnění rodičovské zodpovědnosti. **Pominuta však zůstává sociální problematika**, a to i přesto, že podle odhadů až **polovina dětí se do ústavů dostává ze sociálních důvodů**¹⁵. Tato úprava se dle zkušeností z praxe jeví jako nedostatečná především v tom smyslu, že neukládá orgánu sociálně-právní ochrany explicitní **povinnost vytvářet síť provázaných a komplexních služeb** pro rodinu s cílem její podpory a sanace narušených funkcí. Tato povinnost vytvářet síť komplexních služeb pro rodinu by měla být naplňována v rámci kompetence krajů či v rámci kompetence krajských měst, přičemž malým obcím by zůstala zodpovědnost za sanaci individuální rodiny.

14 Vláda prosadí změnu charakteru sociálně-právní ochrany dětí preferencí rodinné péče před péčí ústavní. (in Programové prohlášení vlády).

15 Viz Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice. Občanské sdružení DOM, 2002, str. 17.

Za naprosto nedostatečnou je možné označit podporu rodiny zejména v nepříznivé sociální situaci. Nejčastěji se vyskytujícím sociálním důvodem nařízení ústavní výchovy bývá nedostatečné či chybějící bydlení případně nevyhovující bytové podmínky. Přitom dle současné právní úpravy nemá obec **povinnost zajistit nebo dokonce vlastnit tzv. sociální byty** pro rodiny v obtížné sociální situaci.

Naopak má možnost na základě dluhu na nájemném vystěhovat takovou rodinu například z městského bytu, a to bez nároku na bytovou náhradu. Je zřejmé, že tato úprava nezohledňuje do jaké míry je zavinění za vzniklou sociální situaci na straně rodiny, nebo zda je způsobeno vnějšími okolnostmi, které rodina nemůže dostatečně ovlivnit. Tato úprava také nerozlišuje, zda je vlastníkem nemovitosti v postavení pronajímatele soukromý subjekt, nebo obec a nebere tedy ohled na vyšší míru společenské odpovědnosti obcí.

V oblasti sociálního bydlení je pominuta také **povinnost obce poskytnout podporu a pomoc dítěti, které se vrací z ústavní výchovy po dosažení zletilosti**. Obec nemá ve vztahu k takovému dítěti, které mělo a stále má trvalé bydliště v jejím katastru, žádné povinnosti uložené zákonem. Lze sice souhlasit s tím, že primární odpovědnost za dítě nese jeho rodina a v okamžiku dosažení zletilosti a ukončení přípravy na budoucí povolání je takový mladý člověk zodpovědný sám za sebe. Nicméně situace, do které ho vystavuje stát svým zásahem do rodinného života v podobě nařízení ústavní výchovy zároveň nese určitou morální a etickou povinnost poskytovat takovému jedinci podporu. A to i po dosažení zletilosti a opuštění zařízení ústavní výchovy.

Dle současné praxe dochází ve většině případů dlouhodobého pobytu dítěte v ústavu k zpřetrhání vazeb mezi ním a jeho biologickou rodinou a takový mladý člověk se po opuštění ústavu nemá v podstatě kam vrátit. Částečně tuto situaci sanují neziskové organizace zřizováním tzv. domů na půl cesty, které jsou primárně určeny pro tyto klienty. Další dočasnou alternativou zajišťovanou neziskovými organizacemi jsou azylové domy. Avšak zcela pominuta zůstává zodpovědnost státu, resp. obce, která nemá povinnost a mnohdy ani zájem situaci takového jedince řešit například nabídkou dočasného sociálního bydlení a poskytnutím sociální asistence.

Celá problematika podpory a sanace rodiny v obtížné sociální situaci selhává mimo jiné také na **nedostatku koordinace a spolupráce jednotlivých subjektů**, které jsou reálně či potencionálně zainteresovány na celém procesu a jeho výsledku. Přitom řešení lze nalézt například v úpravě na Slovensku¹⁶, kde se na procesu sanace a podpory rodiny podílí **multidisciplinární týmy koordinované pracovníky OSPOD**, které pro každou konkrétní ohroženou rodinu a ve spolupráci s ní připravují, realizují a vyhodnocují **plány pomoci a sanace rodiny**.

Jaké řešení navrhuje:

Stanovit zákonem tyto povinnosti obce s rozšířenou působností:

- a. Podílet se, v případě nařízení ústavní výchovy dítěte (dětí), na úhradě nákladů spojených s výchovou a péčí o toto dítě v zařízení ústavní výchovy.
- b. Zajistit v odůvodněných případech sociální bydlení na přechodnou dobu pro rodinu v bytové nouzi ze sociálních důvodů.
- c. Zajistit na přechodnou dobu sociální byt a sociálního asistenta pro dítě (mladého dospělého) opouštějící zařízení ústavní výchovy po dosažení zletilosti.
- d. Uskutečňovat případové konference k situaci jednotlivých rodin za účasti odborníků z různých oborů včetně zástupců neziskových organizací a ve spolupráci s rodinou vytvářet, realizovat a hodnotit individuální plán práce s rodinou a dítětem s cílem podpory a sanace funkcí rodiny.

Stanovit zákonem tuto povinnost kraji nebo krajským městům:

- a. Vytvářet a koordinovat síť služeb pro rodinu v nepříznivé sociální situaci s cílem sanace jejích funkcí.

¹⁶ Viz Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život. Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 2006, str. 14.

Kasuistika:

Paní P. je matkou 8 nezletilých dětí ve věku 6 – 14 let. V říjnu 2004 zemřel při autonehodě otec dětí a manžel paní P., který do té doby zajišťoval většinu věcí, hospodařil s penězi, platil účty atd. Paní P. se po jeho smrti dostala do velmi obtížné situace, kdy zůstala sama na výchovu 8 dětí a zároveň musela zajišťovat fungování rodiny ve vztahu k úřadům a institucím.

Neschopnost zvládnout tuto situaci přivedla rodinu na pokraj existenční krize a byla jedním z důvodů vzrůstajícího dluhu na nájemném v městském bytě. Město se po nárůstu dluhu do určité výše rozhodlo podat žalobu o vystěhování, s níž uspělo a rodina byla vystěhována do městské ubytovny pro neplatiče. Tam obývala početná rodina jen jednu místnost s příslušenstvím a nájemné této ubytovny počítané od počtu osob, a nikoliv velikosti prostor, převyšovalo původní nájem v obecním bytě.

Vzhledem k nevyhovujícím podmínkám v ubytovně podal orgán sociálně-právní ochrany města několik týdnů po přestěhování rodiny návrh na předběžné opatření, kterým byly tři z osmi dětí umístěny do dětského domova z rozhodnutí soudu. Důvodem byly nevyhovující podmínky v bydlení, nedostatečná péče matky a zanedbávání školní docházky u těchto tří dětí. Hrozba odebrání se pak vznášela i nad zbylými dětmi.

V této situaci v květnu 2006 se zastupování rodiny ujala právnička Ligy lidských práv. Pracovníci Ligy se zejména snažili změnit přístup státních orgánů k rodině, které daly přednost represí v podobě odebrání dětí do ústavní výchovy

před účinnou pomocí rodině v obtížné situaci, kterou matka nebyla schopna zvládnout vlastními silami. Kromě toho podpora směřovala k samotné matce, aby byla schopna zlepšit své schopnosti v péči o rodinu a děti a bojovat za navrácení dětí zpět do své péče.

Mimo jiné došlo k ustanovení náhradního příjemce dávek a sirotčích důchodů, který začal splácet vzniklé dluhy zejména na nájemném vůči městu. Zlepšila se také péče paní P. o děti ve vztahu k plnění školní docházky, když byla předtím v trestním řízení za toto zanedbání odsouzena pro TČ ohrožování výchovy mládeže k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací.

Tyto skutečnosti vzal v úvahu soud při rozhodování o nařízení ústavní výchovy nad dětmi a především s poukazem na silnou citovou vazbu mezi dětmi a matkou a mezi sourozenci navzájem a také s poukazem na zlepšený přístup matky zrušil předběžné opatření a navrátil děti zpět do péče matky. Zároveň nad výchovou dětí stanovil dohled, který má dle vyjádření soudu nejen účel dozoru nad rodinou, ale také účel pomoci matce a rodině při výchově dětí. V rámci řízení byl OSPOD města označen za podjatý a dětem byl stanoven jiný kolizní opatrovník. Rozsudek nabyl právní moci v lednu 2007. Tři děti strávily v ústavní výchově 10 měsíců.

Za tuto dobu vznikl matce dluh vůči zařízení ústavní výchovy ve formě tzv. příspěvku na péči ve výši přibližně 30 000,— Kč. Vzhledem k tomu, že je neplacení tohoto příspěvku vůči zařízení považováno za naplnění skutkových okolností TČ zanedbání povinné výživy, je v současnosti na matku ze strany ústavu podáno trestní oznámení a věc je v šetření Policie ČR.

5. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

5.1. Důvody pro odebrání dětí do ústavní výchovy

V čem spatřujeme problém:

Dle statistických údajů Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva zdravotnictví žije v České Republice přibližně 20 000 dětí v zařízeních ústavní péče, což je, v porovnání s jinými evropskými státy, počet alarmující. Nejčastějším způsobem řešení situace selhávající rodiny dítěte je jeho umístění do ústavu, byť by takové opatření mělo být až řešením nejzazším.

Zákonné vymezení důvodů nařízení ústavní výchovy nalezneme v ustanovení §46¹⁷ zákona o rodině, kde je stanoveno, že v případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě či z jiných důvodů nemohou rodiče výchovu zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu, přičemž je nejprve povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Jak si můžeme všimnout, **zákonné vymezení důvodů k nařízení takového opatření je v zákoně o rodině pojato velmi rámcově a nejsou zde uvedeny konkrétní možné důvody k odebrání dítěte.** Při zjišťování těchto konkrétních důvodů nám může pomoci ustanovení § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zejména odst.1 písm. a), kde se stanoví:

17 (1) Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítět svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítět svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.

(2) Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší.

(3) Bylo-li nařízeno opatření podle odstavce 1, je soud povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Za tím účelem zejména a) si vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, b) si opatří vyjádření dítěte, je-li ho dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopné, a c) vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska.

(1) *Sociálně-právní ochrana se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče*

1. *zemřeli,*
2. *neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo*
3. *nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti;*

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.

Po nahlédnutí do praxe zjistíme, že obvyklými důvody umístění dítěte do zařízení ústavní péče jsou následující:

- Dítě je odloženo nebo opuštěno vlastními rodiči.
- Rodiče dítěte zemřeli.
- Dítě je psychicky, fyzicky či sexuálně zneužíváno nebo týráno.
- Dítě je zanedbáváno.
- Dítě má výchovné problémy a rodiče se o něj nedokáží starat.
- Dítě trpí psychickým či tělesným postižením a rodiče nejsou schopni mu zajistit náležitou péči.
- Rodiče neplní svou rodičovskou zodpovědnost pro fyzickou či duševní nemoc delšího trvání.
- **Nepříznivá sociální situace rodiny, zejména chudoba rodiny a nevyhovující bytové podmínky.**

Poslední z výše uvedených důvodů je také důvodem nejčastějším. Studie uvádějí¹⁸, že je v ČR ze sociálních důvodů odebráno více než 50% dětí pobývajících v ústavech. Na rodiče žijící v sociální nouzi, zejména v nevyhovujících bytových podmínkách je často pohlíženo jako na rodiče, kteří neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, tj. řádně nepečují o nezletilé dítě, především o jeho zdraví.

Inspirací, jak upravit tuto problematiku, by nám mohl být například slovenský zákon č. 36/2005 Sb., o rodině, který v ustanovení § 54 odst. 2 věty druhé uvádí, že **za vážné porušení či ohrožení výchovy, tedy důvodu odebrání dítěte, se nepovažují nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů dítěte.** U nás však takové vymezení chybí a stále zůstává realitou, že orgány sociálně-právní

¹⁸ Viz např. Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice. Občanské sdružení DOM, 2002, str. 17.

ochrany dětí v pozici navrhovatelů příslušných výchovných opatření, resp. v pozici kolizních opatrovníků v řízení ve věcech nezletilých dětí, a soudy volí nařízení ústavní výchovy dítěte jako řešení i za situace, kdy je rodina stížena problémy faktické povahy (nedostatek finančních prostředků, nemožnost zajištění adekvátního bydlení), přestože rodiče projevují nepochybný zájem se o dítě starat. Dochází tak k **upřednostňování materiálních podmínek nad emocionálním zázemím rodiny**. K tomuto krajnímu řešení (odebrání dítěte) se soudy uchylují, i když rodině nebyla poskytnuta systematická pomoc a podpora nebo sociální služba a nedošlo k přijetí žádných preventivních opatření.

Ústavní péče je u nás preferovanou formou sociální péče, což bylo již mnohokrát kritizováno mezinárodními organizacemi a institucemi. Výbor OSN pro práva dítěte ve svých závěrech¹⁹ vyjádřil znepokojení nad nedostatkem pomoci a podpory rodičům při plnění jejich odpovědnosti při výchově a vývoji dítěte, nad nedostatkem prevence a rodinného poradenství a nad tím, že **sociální problémy a krize rodiny jsou často řešeny umístěním dítěte do ústavu**.

Také z judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) vyplívá, že **sociální nouze rodičů nemůže být jediným důvodem odebrání dětí**. Tím se ESLP zabýval již v několika rozhodnutích, přičemž tím nejznámějším je

¹⁹ Závěry Výboru pro práva dítěte OSN z 31.1.2003, český překlad součástí usnesení vlády ČR ze dne 10. září 2003 č. 898+2P, http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_test.nsf/6802db4c27cf71ffc1256f220067f94a/08da661dc27a067dc1256da90049c04b?OpenDocument, odst. 42.

případ rodiny Wallových²⁰. Rodina žila v neuspokojivých bytových podmínkách, což bylo označeno orgánem sociálně-právní ochrany jako prostředí ohrožující zdraví všech pěti dětí. Vnitrostátním soudem byla nařízena ústavní výchova, neboť rodiče neprokázali, že jsou schopni svoje poměry uspořádat tak, aby se mohli o všech svých pět dětí postarat, tj. zajistit jim bydlení, stravu, výchovu.

ESLP konstatoval, že **společné soužití rodiče a dítěte je základním prvkem rodinného života a zásahy, které toto znemožňují, představují porušení práva chráněného čl. 8 Úmluvy**, vyjma případů, kdy zákon předvídá existenci legitimních důvodů a těchto je nezbytné v demokratické společnosti dosáhnout mj. v zájmu ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných (čl. 8 odst. 2 Úmluvy). ESLP shledal, že děti nebyly vystaveny násilí, špatnému zacházení, ani sexuálnímu zneužívání, nebyl zjištěn ani nedostatek pozornosti ze strany rodičů, špatný psychický stav rodičů či nedostatky v jejich citových a výchovných schopnostech. Jediným důvodem byl tedy jen materiální nedostatek, který však mohly vnitrostátní orgány zhojit pomocí jiných prostředků než úplným rozdělením rodiny.

V rozhodnutí *Kützner proti Německu*²¹ ESLP uvedl, že z povinnosti respektovat rodinný život (čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) vyplývá **pozitivní závazek státu a jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednak tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet a musí přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem**. Podle ESLP je přirozené, že tam, kde existuje biologickým vztahem založená rodina dítěte, jejíž členové jsou ochotni mít děti ve vlastní péči a vychovávat je, přičemž mají k němu léty vytvořené emoční pouto a dítě se začlenilo do sociálních vazeb takové rodiny, musí tato alternativa převážet nad náhradní formou péče.

ESLP dále připomíná, že **možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům**, takový zásah musí být nadto ještě ospravedlněn nezbytností v demokratické společnosti, a to s ohledem na další okolnosti a musí být nutný k ochraně dítěte, k ochraně jeho psychické a fyzické integrity.²²

Nařízení ústavní výchovy představuje velmi závažný zásah do života dítěte i jeho rodiny, proto je povinností státního orgánu pečlivě zkoumat a vážit faktické dopady jednotlivých alternativ svého rozhodnutí a to s ohledem na princip proporcionality a nejlepší zájem dítěte.

20 Wallová a Walla proti České Republice, 26/10/2006, <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?i=33&o=23&k=390&page=2&d=130813>, odst. 72.

21 Kützner v. Germany, 10/07/2002, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Kutzner&sessionid=1796423&skin=hudoc-en>, odst. 61.

22 K. and T. v. Finland, 14/04/2003, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=K.%20%7C%20T.&sessionid=1836063&skin=hudoc-en>, odst. 173.

Jaké řešení navrhuje:

- a. Zakotvit v právním řádu ČR výslovnou nemožnost nařízení ústavní výchovy pouze ze sociálních důvodů, a to v zákoně o rodině.
- b. Doporučujeme vypracovat (případně po předchozí vědecké studii a analýze) metodický pokyn MPSV určující, ve kterých situacích nejlepší zájem dítěte vyžaduje odebrání dítěte z rodiny, a to s co nejkonkrétněji stanovenými indikátory.

Návrh legislativní změny:

- a. Změna § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, takto: *„Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařít ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Za vážné porušení či ohrožení výchovy, tedy důvod nařízení ústavní výchovy, se nepovažují nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů dítěte.“*

5.2. Práva dítěte a jeho rodiny v procesu rozhodování o nařízení ústavní výchovy

V čem spatřujeme problém:

V soudním řízení o nařízení ústavní výchovy mají dítě i rodiče samozřejmě postavení účastníků řízení, se všemi jejich právy, jak je stanoví občanský soudní řád. V praxi se nicméně potýkají s překážkami, které jim brání svá práva v řízení účinně hájit.

Dítě je v řízení o nařízení ústavní výchovy z důvodu možného střetu zájmů mezi ním a rodiči zastupováno **kolizním opatrovníkem**, který je mu ustanoven soudem.²³ Přímo zákon o rodině stanoví, že tímto opatrovníkem soud zpravídla ustanoví orgán sociálně-právní ochrany dětí. Zde ovšem velmi často v praxi nastává rovněž střet zájmů, neboť se jedná o tentýž orgán, který nařízení ústavní výchovy soudu navrhl a jeho stanovisko je tedy předem známo. Konkrétní pracovník, který pak u soudu má dítě zastupovat, je současně pro soud i zdrojem poznatků o situaci celé rodiny, dodává k tomu zprávy, má o celé situaci mnohonásobně lepší přehled než samotný soudce. Fakticky pak jeho vyjádření mívá pro soud velkou váhu a vedle znaleckých posudků bývá stěžejním důkazním materiálem, o který soud své rozhodnutí opírá. Současně je ovšem také pouze člověkem, který si za dobu

²³ § 37 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

práce s rodinou vytvořil k osobám pečujícím o dítě určitý vztah, který může být často negativní, vzhledem k absenci supervize a dalším nedostatkům, kterými se zabýváme v kapitole 3.2. Vystává zde proto nebezpečí určité předpojatosti. Dále pak je zásadním problémem, že orgány sociálně-právní ochrany jen zřídka disponují zaměstnanci s právním vzděláním. Pracovníci vystupující v roli kolizního opatrovníka jsou v drtivé většině sociální pracovníci, kteří přes často bohaté praktické zkušenosti neznají dostatečně právní úpravu. To může mimo jiné ovlivňovat i podávání opravných prostředků z jejich strany, aktivní vystupování proti průtahům v řízení a podobně.

Nedostatečně upravená je dle našeho názoru i problematika **vlastní procesní způsobilosti dítěte**. Procesní způsobilostí dle občanského soudního řádu se rozumí schopnost před soudem samostatně jednat, to znamená bez zastoupení zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, popřípadě si samostatně zvolit advokáta. Občanský soudní řád v tomto smyslu odkazuje na občanský zákoník.²⁴ V plném rozsahu se procesní způsobilost nabývá až zletilostí.²⁵ Dle občanského zákoníku však děti nabývají způsobilost k právním úkonům postupně vzhledem ke své „rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku“²⁶. To znamená, že i způsobilost

24 § 20 odst. 1 o.s.ř.: Každý může před soudem jako účastník samostatně jednat (procesní způsobilost) v tom rozsahu, v jakém má způsobilost vlastními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti.

25 Zákonnou výjimkou zde představuje § 194 o.s.ř., který činí procesně způsobilým nezletilého staršího 16 let v řízení o povolení uzavřít manželství.

26 § 8 a 9 občanského zákoníku.

samostatně jednat nabývají děti postupně, tedy i nezletilí ji částečně mají. V jakém rozsahu a k jakým úkonům však již zákon nespécifikuje a záleží to proto do značné míry na posouzení soudu. Například Ústavní soud ve svém nálezu III. ÚS 125/98 přiznal způsobilost k podání ústavní stížnosti dětem ve věku 11 a 12 let. Lze tedy dovodit, že děti v tomto věku jsou způsobilé samostatně se se svými návrhy obracet na soud, aniž by musely být zastoupeny opatrovníkem či zákonným zástupcem. Soud je pak povinen jejich návrh přijmout a projednat. V praxi však nezletilí své procesní způsobilosti využívají minimálně, k čemuž jistě přispívá i nejasná právní úprava založená na individuálním posouzení rozumové a volní vyspělosti nezletilého soudem. Domníváme se proto, že by zde měla být stanovena věková hranice spolu s vymezením úkonů, ke kterým je dítě způsobilé samostatně. Současně je třeba dítěti předat potřebné informace, jak o tom bude dále pojednáno.

Úmluva o právech dítěte jako jeden ze svých hlavních principů deklaruje účast dětí na veřejném životě a posilování jejich kompetentnosti. Bohužel Česká republika a zejména soudní systém si tento trend ještě zdaleka neosvojily. Přes **právo dítěte na informace a vyjádření svého názoru** se stále setkáváme s dětmi, které ani nevědí, že je o nich vedeno nějaké řízení.

Zjišťování názoru dítěte je oblastí, která vyžaduje od soudců, ale také pracovníků OSPOD značný um, znalost dětské psychiky, ale také zkušenosti a schopnost získat si důvěru dítěte. Je to náročný proces, kterému se proto kompetentní osoby neřídka snaží vyhnout s odůvodněním, že by to dítě zatěžovalo, popřípadě jej provádějí s formalistickým přístupem. U soudů navíc chybí i potřebné materiální vybavení, soudní síně jsou vybaveny tradičním nábytkem, který má především zdůrazňovat vážnost a autoritu soudu, tedy směřuje přesně opačným směrem, než je získání si důvěry nezletilého.

Právo dítěte, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si svůj názor a vyjádřit jej, je zakotveno prakticky ve všech předpisech, které danou problematiku upravují.²⁷

27 Čl. 12 Úmluvy o právech dítěte („Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej týká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“), § 31 odst.3 zákona o rodině („Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.“), a dále § 47 odst. 2 zákona o rodině, § 8 odst. 2 a 3 zákona o sociálně právní ochraně dětí, § 20 odst. 1 písm. j) zákona o výkonu ústavní výchovy atd.

Postup, jak názor dítěte zjistit, blíže specifikuje občanský soudní řád v § 100 odst. 3.²⁸ Občanský soudní řád umožňuje zjistit názor dítěte prostřednictvím jeho zástupce, orgánu sociálně-právní ochrany nebo přímo výslechem dítěte, jenž lze provést i bez přítomnosti osob odpovědných za výchovu.²⁹ Současně stanoví povinnost soudu přihlídnout k názoru dítěte podle jeho věku a rozumové vyspělosti. Co ovšem občanský soudní řád opomíjí, je **právo dítěte na informace**, které potřebuje k tomu, aby si názor mohlo utvořit. To vyplývá z článku 6 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.³⁰ Soud by měl proto v této části aplikovat tuto úmluvu a dítěti potřebné informace vhodným způsobem sdělit. V ideálním případě by pak měl ještě dítěti poskytnout čas si názor vytvořit, než přistoupí k jeho výslechu. Úmluva současně umožňuje od výslechu upustit, pokud je to ve zjevném rozporu se zájmy dítěte. Domníváme se, že tento zjevný rozpor musí být odůvodněný a podložený důkazy. Například pokud je z lékařských zpráv patrné, že dítě je aktuálně ve špatném psychickém stavu a lze se obávat, že by jej výslech u soudu zatěžoval. V praxi se bohužel někdy setkáváme s případy, kdy soudce tímto odůvodňuje nevyslechnutí dítěte bez jakéhokoli podkladu a je zřejmé, že skutečným důvodem je spíše určitá nechuť nebo bezradnost, jak s dítětem správně komunikovat.

Současná právní úprava zjišťování názoru dítěte v řízení se nám jeví jako nedostatečná a přispívá i k tomu, že praxe jednotlivých soudů a soudců je velice různorodá. V některých evropských zemích se uplatňuje podobný přístup, tedy posuzování psychické vyspělosti dítěte v konkrétním případě. Jako vhodnější se nám proto jeví úprava založená na odstupňovaných věkových hranicích s tím, že soud má možnost od výslechu dítěte upustit, mohl-li by výslech dítě poškodit. Zde však soud musí v rozhodnutí zdůvodnit, proč tak učinil a toto zdůvodnění podložit konkrétními argumenty a důkazy. Někdy je zjišťování názoru dítěte a procesní způsobnost zvlášť upravena pro řízení v určitých věcech. Například

28 „V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí buď prostřednictvím jeho zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo výslechem dítěte; výslech lze provést i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlídnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

29 Zjišťování názoru dítěte by tedy nemělo být nahrazováno jeho vyjádřením v rámci znaleckého zkoumání, jak tomu někdy bývá.

30 Sdělení č. 54/2001 Sb.m.s. čl. 6 písm. b) „V řízení, které se týká dítěte, musí soudní orgán před vynesením rozhodnutí: ... pokud se podle vnitrostátních předpisů má zato, že dítě dostatečně chápe situaci

- zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny příslušné informace,
- ve vhodných případech dítě vyslechnout, je-li to třeba nevěřejně, buď přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů způsobem, který je přiměřený chápání dítěte, pokud to není ve zjevném rozporu s nejlepšími zájmy dítěte,
- umožnit dítěti vyjádřit svůj názor“.

v Rakousku ve věcech péče a styku mezi rodiči a dětmi má nezletilý starší čtrnácti let způsobilost před soudem samostatně jednat. Pokud to rozumové schopnosti nezletilého vyžadují, dbá soud o to, aby mohl svá práva v řízení účinně hájit. Musí ho rovněž poučit o existujících možnostech poradenství. Soud má povinnost vyslechnout osobně každé dítě, přičemž dítě mladší deseti let může být slyšeno i jiným vhodným způsobem, např. prostřednictvím „soudní asistence pro mladistvé“ (Jugendgerichtshilfe), znalce apod., jestliže to vyžaduje jeho vývoj, zdravotní stav nebo jestliže jinak nelze od nezletilého očekávat vážný a neovlivněný názor. Výslech nezletilého se neprovádí, jestliže vzhledem k jeho rozumovým schopnostem nelze očekávat promyšlené vyjádření k předmětu řízení nebo jestliže by jeho provedení či tím způsobený průtah ohrozil zájem dítěte.³¹

Z naší zákonné úpravy zároveň nevyplývá smysl zjišťování názoru dítěte a v praxi se pak může konkrétním soudcům jevit jako určité nutné zlo nebo formalita. Ačkoli má soud povinnost dle rozumové vyspělosti a věku dítěte přihlídnout k jeho názoru,³² popřípadě vzít názor dítěte náležitě v úvahu, jak stanoví Evropská úmluva o výkonu práv dětí,³³ setkáváme se často s tím, že soud názor dítěte v odůvodnění rozsudku pouze konstatuje. Domníváme se však, že zejména v případech, kdy soud rozhodne jinak, než je přání nezletilého, měl by rovněž zdůvodnit, proč nemohl přání dítěte vyhovět, respektive proč je jeho přání v rozporu s jeho zájmy.

Dalším problémem, který v praxi komplikuje přístup dětí a jejich rodičů ke spravedlnosti v řízeních o nařízení ústavní výchovy, je absence zákona, který by komplexně upravil poskytování **bezplatné právní pomoci osobám**, které si ji nemohou z finančních důvodů dovolit. Stávající právní úprava sice nabízí možnosti, jak ustanovit účastníku řízení advokáta bezplatně či za sníženou odměnu,³⁴ nevýhodou takového zastoupení ovšem je, že účastník si advokáta nemůže vybrat, čili zde chybí vztah důvěry mezi klientem a advokátem a současně může být přidělen advokát, který s danou problematikou nemá zkušenosti, věnuje se primárně jiné právní oblasti, v řízení vystupuje obvykle spíše pasivně a na klienta nemá dostatek času, aby mu vysvětlil jeho právní situaci. Stávající česká legislativa a praxe tak nezaručuje vyčerpávajícím způsobem rovnost před soudy tak, jak ji garantují čl. 14 odst. 3 písm. b) a odst. 3 písm. d) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.

31 Ausserstreitgesetz, BGBl. I Nr. 111/2003, § 105.

32 § 100 odst. 3 o.s.ř.

33 Sdělení č. 54/2001 Sb.m.s. čl. 6 písm. c).

34 Viz § 30 o.s.ř. („Účastníku, u něhož jsou předpoklady, aby byl soudem osvobozen od soudních poplatků (§ 138), předseda senátu ustanoví na jeho žádost zástupce, jestliže je to třeba k ochraně jeho zájmů. O tom, že může tuto žádost podat, je předseda senátu povinen účastníka poučit. Vyžaduje-li to ochrana zájmů účastníka nebo jde-li o ustanovení zástupce pro řízení, v němž je povinné zastoupení advokátem (notářem), ustanoví mu předseda senátu v případě uvedeném v odstavci 1 zástupce z řad advokátů.“), bezplatného advokáta může přidělit též Česká advokátní komora dle zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii.

Jako problematické dále vnímáme **nařízení ústavní výchovy na dobu neurčitou**. Soud má sice povinnost každého půl roku zkoumat, zda důvody pro nařízení ústavní výchovy trvají,³⁵ nicméně takové přezkoumání je do značné míry závislé na aktivitě orgánu sociálně-právní ochrany dětí a kvalitě jeho zprávy pro soud. Současně tato časová neohrazenost umístění nijak nemotivuje rodiče, aby se snažili o zlepšení své situace a také dítě samotné se ocitá v nejistotě ohledně své budoucnosti. To přispívá k citové deprivaci celé rodiny. Jako vhodnější se nám proto jeví právní úprava ve Francii, kde soud umísťuje dítě do ústavu na dobu určitou, nejdéle na dva roky. Pokud důvody trvají i po té, musí soud provést nové řízení. Aby soud mohl dobu umístění určit, vyžaduje to již určitý plán sanace rodiny, tedy i odhad ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany, nevládními organizacemi, odborníky a v neposlední řadě samotnými rodiči, za jak dlouhou dobu se podaří jejich situaci zlepšit natolik, aby se dítě mohlo do rodiny vrátit. Doba se určuje podle okolností konkrétního případu. Taková právní úprava se nám jeví jako méně formalistická a ve spojení s podporou rodičů v úsilí o zlepšení jejich sociální situace pak může přinést podstatně lepší výsledky.

Jaké řešení navrhuje:

- a. Novelizovat § 37 zákona o rodině v tom smyslu, že soud zpravidla ustanoví dítěti jako opatrovníka advokáta, popřípadě v rámci systémové změny převedení výkonu státní správy z pověřených obcí zpět na stát zajistit, aby každý orgán sociálně-právní ochrany měl zaměstnance s právním vzděláním, kteří by vykonávali funkci kolizního opatrovníka. Současně novelizovat § 37 zákona o rodině v tom smyslu, že dítě nemůže zastupovat tentýž orgán sociálně-právní ochrany, který podal návrh na nařízení ústavní výchovy.
- b. V občanském soudním řádu přesněji specifikovat procesní způsobilost nezletilých, zejména vymezit řízení a úkony, při kterých by mohli nezletilí od určité věkové hranice samostatně jednat. Navrhujeme od čtrnácti let zakotvit právo nezletilého si zvolit advokáta (ovšem za současného zavedení příspěvku ze strany státu na jeho úhradu). Dále navrhujeme upravit povinnost soudu projednat každý návrh, se kterým se na něj dítě obrátí.
- c. Konkretizovat § 100 občanského soudního řádu tak, aby stanovil přesná pravidla pro zjišťování názoru dítěte. Navrhujeme po vzoru rakouské

³⁵ § 46 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině: „Bylo-li nařízeno opatření podle odstavce 1, je soud povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Za tím účelem zejména a) si vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, b) si opatří vyjádření dítěte, je-li ho dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopné, a c) vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska.“

právní úpravy stanovit povinnost soudu zjistit názor dítěte přímo od deseti let věku a u mladších dětí v případech, že je k tomu vážný důvod prostřednictvím odborníka, kolizního opatrovníka apod. současně specifikovat, kdy je možno od zjišťování názoru upustit. Upravit povinnost soudu vhodným způsobem dítě poučit o projednávané věci, aby si mohlo utvořit vlastní názor.

- d. Zřídit u soudů místnosti, které by měly pro komunikaci s dětmi sloužit a byly k tomuto účelu vybaveny tak, aby prostředí bylo méně formální a dítě jím nebylo stresováno. Dále navrhuje zakotvit právo dítěte si přizvat k výslechu osobu, které důvěřuje, pokud zde není obava, že tato osoba by mohla dítě ovlivňovat.
- e. Přijmout zákon, který bude komplexně upravovat poskytování bezplatné právní pomoci osobám, které si ji nemohou dovolit.
- f. Novelizovat § 46 odst. 3 zákona o rodině tak, aby soud vydával rozhodnutí o umístění dítěte do ústavu vždy na dobu určitou. V rozhodnutí by měl soud rovněž vymezit podmínky, které musí rodina splnit, aby se dítě mohlo vrátit.

5.3. Systém zařízení ústavní výchovy a péče o děti v nich umístěné

V čem spatřujeme problém:

Jak je uvedeno v kapitole 3.1. a bude dále zmíněno v kapitole 5.5., je v současnosti výkon ústavní výchovy v zařízeních roztržštěn pod tři ministerstva. Toto je jeden z hlavních důvodů, proč se nedaří uskutečnit tak **potřebnou reformu těchto zařízení a především pak reformu způsobů a forem péče v nich poskytovaných.**

I přesto, že si uvědomujeme nedostatky a veškeré negativní dopady ústavní péče na vývoj dítěte, zejména na jeho psychiku (viz kapitola 7), **není reálné ani vhodné směřovat reformu ústavů k úplnému odstranění této formy náhradní péče o děti.** Za všech okolností současného vývoje společnosti budou existovat děti, které v důsledku objektivních okolností nebude možné ze zcela nefunkční rodiny přemístit ihned do rodiny náhradní.

Zejména v případech závažného týrání a násilí vůči dítěti v původní rodině, které má velmi negativní důsledky na psychiku a vývoj dítěte, je třeba mít na zřeteli, že takové dítě potřebuje alespoň na přechodnou dobu **péči vysoce odbornou a specializovanou**, přičemž se ukazuje i dle zkušenosti v ostatních státech EU, že takovou péči není schopna zajistit náhradní rodina. Podobná situace nastává také v případě velmi závažných a rozvinutých poruch chování dítěte spojených například s agresivitou či těžkou formou mentální retardace.

V těchto indikovaných případech stále existuje aktuální **potřeba umístění a péče o takové dítě v odborném a specializovaném zařízení**, které by se však svými podmínkami a formami péče co nejvíce **blížilo rodinnému charakteru**, čímž by byla zajištěna minimalizace negativních dopadů na vývoj dítěte v důsledku absence rodinného prostředí. Zároveň je třeba zdůraznit, že umístění dítěte v takovém zařízení by mělo být vždy **dočasné** a hlavním cílem takového pobytu by měla být **možnost co nejrychlejšího přemístění dítěte do rodiny** (většinou náhradní nebo v některých případech i původní, pokud úspěšně prošla procesem sanace jejích funkcí).

Vzápětí je však nutné konstatovat, že taková zařízení u nás téměř neexistují. Současná síť zařízení ústavní péče spadající pod všechny tři resorty v převážné většině nesplňuje výše uvedené podmínky, které dále podrobněji rozebereme.

Současná zařízení ústavní péče **nesplňují podmínku odbornosti**. Například ve většině dětských domovů, ale i výchovných ústavů, není dostatek odborníků s kvalifikací psycholog nebo speciální pedagog³⁶. Převažující většinu zaměstnanců na pozici vychovatelů tvoří osoby se středoškolskou kvalifikací doplněnou o tzv. pedagogické minimum³⁷. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících sice stanovuje kvalifikační požadavky pro výkon jednotlivých profesí v zařízení ústavní výchovy, nicméně v žádném zákoně není stanoven např. minimální počet pracovníků nebo úvazků s odbornou kvalifikací z oboru psychologie nebo speciální pedagogiky, takže zařízení nemá povinnost mít takové odborníky k dispozici.

Současná zařízení ústavní péče také **nesplňují podmínku specializace**. Dle zákona č. 109/2002 Sb. jsou školská zařízení rozdělena na diagnostický ústav (provádí diagnostiku všech dětí zpravidla od 6 let věku a je metodicky nadřazen ostatním zařízením), dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Převažujícím kritériem rozdělení podle jednotlivých zařízení je tak věk dítěte. Pro děti do 3 let jsou v resortu zdravotnictví zřizovány kojenecké ústavy. Děti od 3 do 18 let (nebo ukončení školní docházky) jsou pak zpravidla umístěny v dětských domovech. Při umístění dítěte do dětského domova se školou resp. výchovného ústavu se pak uplatňuje druhé kritérium, a sice existence a míra závažnosti poruch chování dítěte. V případě mentální retardace se pak podle její míry zvažuje umístění v ústavu sociální péče v resortu MPSV. Tato kritéria jsou v zásadě jediná a převažující při rozhodování o umístění dítěte. Vzhledem k tomu, že se v převážné míře pomíjí specifický problém v anamnéze dítěte a neexistují specializovaná zařízení, může se

36 Dle informací za rok 2006 pracovalo ve školských zařízeních ústavní výchovy (přepočteno na plné úvazky) 48,5 psychologů a 191,7 speciálních pedagogů, což při počtu 229 zařízení představuje 0,21 úvazku psychologa a 0,84 úvazku speciálního pedagoga na jedno zařízení (zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání).

37 Z celkového počtu 2657 vychovatelů ve školských zařízeních ústavní výchovy v roce 2006 mělo 1968 pracovníků pouze středoškolské vzdělání (zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání).

tak stát, že se v jednom domově „sejdou“ děti s anamnézou týrání nebo sexuálního zneužívání, děti s anamnézou zanedbávání hmotných potřeb a sociální nouze, děti, o něž rodiče nejeví zájem a děti s lehčí formou poruch chování jako je například ADHD. Přitom každé z těchto dětí potřebuje zcela specifický přístup jak vzhledem ke své anamnéze, tak vzhledem ke specifickým charakterovým a povahovým vlastnostem a individuálním potřebám. Je nasnadě, že jedno zařízení a stejný tým pracovníků pak nemůže ke každému dítěti přistupovat zcela specificky a odlišně vzhledem k jeho potřebám.

Většina současných zařízení ústavní péče **nesplňuje ani podmínku rodinného charakteru**. Základním předpokladem zařízení rodinného charakteru je možnost individuálního přístupu, vytváření emočních vazeb a vztahů, terapeutické a pedagogicko-výchovné působení s ohledem na individuální potřeby a zároveň jistota v malé a relativně ustálené komunitě osob. Je zřejmé, že tyto podmínky není možné naplnit v zařízení, kde se celkový počet dětí pohybuje mezi 40 – 60 jedinci a tomu odpovídá přibližně stejný počet „personálu“. Nelze je naplnit ani v případě, že je tento velký počet členěn na tzv. rodinné buňky nebo skupiny s počtem 6 – 8 dětí³⁸. Základní podmínku pro zajištění rodinného charakteru zařízení netvoří hmotné vybavení a stavebně technické podmínky v podobě oddělených rodinných buněk, ale právě celkový počet dětí v zařízení a počet pracovníků připadajících na jedno dítě³⁹, který by měl být co možná nejnižší v obou ukazatelích. Jen tak je možné dosáhnout prostředí malé komunity dětí s malým a ustáleným počtem odborníků pečujících o děti s jejich specifickými potřebami.

Nakonec, a to především, současná zařízení ústavní péče **nesplňují podmínku dočasnosti pobytu dítěte v zařízení**. Práce a přístup pracovníků jednotlivých zařízení není motivována možností co nejrychlejšího začlenění dítěte ze zařízení do rodiny (ať už vlastní nebo náhradní) především proto, že financování těchto zařízení je založené na tzv. normativu, který je odvislý od počtu dětí v zařízení. Zájmem všech pracovníků tohoto systému je tak především dokazovat svoji potřebnost a udržovat trvale kapacitu zařízení naplněnou na maximum. V opačném případě by se totiž vystavovali riziku zrušení takového zařízení jako neefektivního. Většina zařízení a jejich pracovníků tak, až na světlé výjimky potvrzující pravidlo, nemá zájem na odchodu dítěte ze zařízení do rodiny, ale právě naopak. Tento fakt je ještě podpořen přetrvávajícím a zcela nesprávným přesvědčením, že je dítěti v zařízení dlouhodobě zajištěna lepší péče než ve vlastní či náhradní rodině.

38 Statistické údaje od školských zařízení ústavní výchovy za rok 2006 informují o 7459 dětech v 229 zařízeních, což znamená průměrný počet 32,6 dětí na jedno zařízení.

39 Za rok 2006 pracovalo ve školských zařízeních ústavní výchovy celkem 5109 odborných pracovníků a nespécifikovaný počet tzv. technicko-hospodářských pracovníků (kuchařky, uklízečky, ekonomky apod.). Při jednoduchém přepočtu získáme údaj 0,68 pracovníka na jedno dítě, ale při započítání THP se dostáváme na počet přesahující 1 osobu na jedno dítě.

Výsledkem tohoto přístupu pak je, že v zařízeních ústavní péče často dlouhodobě setrvávají děti, které by bylo možné při odborné a specializované péči navracet do původních rodin nebo svěřit do náhradní rodinné péče. Systém zařízení si tak uměle vytváří a neustále potvrzuje zdání své nezbytnosti a nenahraditelnosti, což v důsledku výrazně blokuje potřebné reformy a konzervuje zcela nevyhovující současný stav.

Jaké řešení navrhuje:

- a. Diferencovat současný systém zařízení tak, aby se specializovala pouze na určitý problém vyskytující se v anamnéze dětí a naplňovala podmínku specifického přístupu k těmto dětem.
- b. Dbát na vytváření sítě většího počtu malých specializovaných zařízení s rovnoměrným regionálním zastoupením všech typů v každém regionu.
- c. Snižovat celkový počet dětí v zařízení s cílem dosažení maximálního počtu 15 dětí v zařízení s maximálním počtem 5 dětí v jedné rodinné skupině.
- d. Snižovat počet pracovníků připadajících na jedno dítě v zařízení především v případě technicko-hospodářských pracovníků; zapojovat děti i odborné pracovníky ve větší míře do běžného chodu zařízení (příprava jídla, úklid, drobné opravy apod.).
- e. Zvyšovat odbornost a odborné kvalifikační požadavky na pracovníky působící v přímé výchovné a terapeutické péči o děti.
- f. Stanovit profesní kvalifikaci a složení odborných pracovníků zařízení s důrazem na zastoupení psychologa, speciálních pedagogů a sociálního pracovníka v každém zařízení.
- g. Vytvořit systém povinného celoživotního vzdělávání odborných pracovníků v zařízeních a zavést povinnou supervizi jejich práce.
- h. Vytvořit, zavést a kontrolovat uplatňování jednotných minimálních standardů péče v zařízeních ústavní péče.

5.4. Sanace rodiny po odebrání dítěte do ústavní výchovy

V čem spatřujeme problém:

Ve většině případů nařízení ústavní výchovy **neprobíhá efektivní souběžná práce s rodinou**, která by pomohla skutečné reintegraci rodiny. Novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí byla právně zakotvena povinnost orgánu sociálně

-právní ochrany dětí pracovat s rodinou po umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy. Podle ustanovení § 12 odst. 2 tohoto zákona:

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy (§ 28), nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42), spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení, úřady práce a dalšími státními a jinými orgány, a za tím účelem také zprostředkuje rodiči pomoc poradenského zařízení.

Obsah výše uvedeného odstavce koresponduje s § 29 odst. 2 téhož zákona, kde se stanoví povinnost zaměstnance OSPOD navštěvovat nejen dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, ale i jeho rodiče, a to v zákonem stanovených 3 měsíčních lhůtách. Smyslem těchto ustanovení má být snaha OSPOD sanovat rodinu, tedy obnovit narušené funkce rodiny, a to tak, aby mohla opět plnit svou úlohu ve společnosti a dítě se mohlo, co možná nejdříve, vrátit zpět do svého přirozeného prostředí. Sanace přitom může pomoci zejména rodinám, kde jsou zachovány citové vazby a rodiny mají zájem děti vychovávat.

Tato povinnost práce s rodinami, kterým bylo odebráno dítě, se de facto stanoví také v čl. 27 odst. 4 Úmluvy o právech dítěte. Zde je uvedeno: „*Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna opatření nezbytná k zabezpečení obnovy péče o dítě ze strany rodičů nebo jiných osob, které nesou za dítě finanční zodpovědnost....*“

V praxi však mnohdy dochází k tomu, že rodiny, kterým bylo odebráno dítě, jsou **poznamenány nedůvěrou k sociálním pracovnícům OSPOD, jejichž činnost chápou spíše jako represivní**, a na základě jejich špatných zkušeností vystupují více pasivně v procesu jejich sanace.⁴⁰ Bylo by jistě vhodnější, kdyby s rodinou, které bylo odebráno dítě, pracovala jiná sociální pracovnice, než-li ta, co podala návrh či podnět k nařízení ústavní výchovy a vystupovala jako opatrovník dítěte v řízení. Represivní a sanační kompetence by nejlépe měly být rozděleny mezi dva různé orgány a nemělo by tedy docházet k tomu, že by sanaci prováděla sociální pracovnice, která má kompetenci vydávat represivní opatření. Efektivním řešením by také bylo, kdyby orgány SPOD více spolupracovaly s pověřenými osobami a dalšími nevládními organizacemi, které by se podílely na sanaci rodiny a poskytly rodinám služby, které OSPOD poskytnout nemůže.

⁴⁰ Návrat dítěte do původní rodiny (závěrečná zpráva z realizace projektu). Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 2003, str. 4.

Osoby odpovědné za výchovu mají podle § 26 odst. 1 písm. d) zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní a ochranné výchově⁴¹ právo na poradenskou pomoc zařízení, kde je dítě umístěné, a to ve věcech výchovné péče o dítě. Z tohoto ustanovení lze tedy dovodit povinnost zařízení podílet se v rámci své odbornosti na procesu sanace biologické rodiny dítěte s cílem návratu dítěte do jeho přirozeného prostředí. K tomu však v praxi nedochází, rodiče o tomto svém právu nevědí a zařízení se samo aktivně nezapojuje do řešení situace biologické rodiny a nevyvíjí snahu vedoucí k návratu dítěte zpět do fungující rodiny. Přitom by bylo jistě velmi účinné, kdyby zařízení ústavní péče aktivně participovalo na sanaci rodiny, scházelo se s rodiči a pracovalo s rodinou i dítětem. Při této činnosti by mělo také docházet ke spolupráci s dalšími státními i nestátními organizacemi, které rozšíří nabídku služeb poskytované rodině a dítěti.

Největším nepřitelem úspěšné práce s rodinou je fakt, že ustanovení § 5 odst.15 zákona o ústavní a ochranné výchově, kde je stanoveno, že **dítě by mělo být umístěno co nejbližší bydlišti rodičů**, není v praxi běžně naplňováno.

Ústavy jsou navíc často dislokovány mimo městské aglomerace, což ztěžuje práci s rodinou a ohrožuje pravidelný kontakt rodiny s umístěným dítětem. Zejména jsou tak postiženy rodiny, kterým bylo odebráno dítě z důvodu ztráty jejich funkce ekonomické, i když jejich funkce citové zůstaly zachovány. Těmto rodinám brání nedostatek finančních prostředků v pravidelné návštěvě jejich dětí a tato velká vzdálenost zařízení od bydliště rodičů zamezuje systematické práci s rodinou.

Umístěním dítěte do neúměrné vzdálenosti od bydliště rodičů dochází de facto k znemožnění pravidelného kontaktu rodiny s dítětem, a to zejména u rodin nacházejících se ve špatné finanční situaci. Dochází tak mimo jiné k porušení čl. 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte, kterou je Česká Republika vázána, kde se stanoví, že dítě má právo na pravidelné osobní kontakty s rodiči.

Rovněž Evropský soud pro lidská práva ve své judikatuře konstatoval (např. Olsson v. Švédsko), že byt' nedojde samotným rozhodnutím k porušení čl. 8 (právo na respektování rodinného a soukromého života) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, může k němu dojít výkonem daného rozhodnutí, a to v případě, že jsou děti umístěny daleko od svých rodičů, což brání pravidelnému a pružnému styku s nimi.

O umístění a přemístění dítěte z jednoho zařízení do druhého rozhoduje diagnostický ústav a to na základě vlastního podnětu nebo odůvodněné písemné žádosti zařízení, v němž je dítě umístěno, nebo osob odpovědných za výchovu, dítěte nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Žádosti rodičů o přemístění dítěte

41 Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

do jiného zařízení, tak aby jim byl umožněn co možná nejsnazší kontakt s dítětem, by mělo být vždy vyhověno a to v zájmu zachování a utužení citových vztahů v biologické rodině.

Měli bychom si uvědomit, že **rodina**, kde jsou vytvořeny emocionální vazby, představuje jedinou jistotu v životě každého dítěte a je **nejvhodnějším prostředím pro jeho výchovu**, byť selhává po stránce materiální. Proto je třeba **soustředit pozornost na aktivní práci s takovou rodinou, a to nejen preventivní, ale i následnou, tedy po nařízení ústavní výchovy**. Rodiny většinou nevědí, jakým způsobem mají postupovat, aby jim bylo dítě vráceno. Státní orgány poskytující sociální služby by měly proto těmto rodinám aktivně pomáhat – informovat rodiny v sociální nouzi o možnostech sociálního ubytování, radit jim o způsobu získání takového bydlení, aktivně pomáhat při jednání s úřady a poskytovat komplexní poradenství v jednotlivých krocích vedoucích ke zlepšení situace a řešení jejich problémů, které by vedlo k co nejrychlejšímu návratu dítěte do rodiny.

Jaké řešení navrhneme:

- a. Explicitně zakotvit povinnost účastnit se na sanaci rodiny ze strany samotného zařízení ústavní péče, a to nejlépe v zákoně č. 109/2002 Sb.: **„Zařízení ústavní péče, kam je dítě umístěno, vyvíjí takovou aktivitu, která vede k co nejrychlejšímu návratu dítěte do rodiny, a to zejména tak, že se aktivně zapojuje do řešení situace biologické rodiny.“**
- b. Rozdělit represivní a sanační funkci mezi dva různé orgány.
- c. Stanovit povinnost přemístit dítě do zařízení nacházející se blízce rodičům, pokud je to s ohledem na kapacitu zařízení možné.
- d. Rozvíjet spolupráci státních orgánů a orgánů samospráv s neziskovými organizacemi v oblasti sociálních služeb pro rodinu.
- e. Vypracovat metodiky provádění sanace rodiny pro orgány sociálně-právní ochrany dětí.
- f. Vytvořit metodiky spolupráce orgánů sociálně-právní ochrany dětí se zařízeními ústavní péče a s nestátními subjekty podílejícími se na sanaci rodiny.
- g. Rozvíjet terénní sociální práci při poskytování podpory a služeb rodině.

5.5. Práva dítěte a jeho rodiny v zařízení ústavní výchovy

Práva dítěte a jeho rodiny v zařízení ústavní výchovy jsou upraveny v zákoně č. 109/2002 Sb., o ústavní a ochranné výchově.

Ředitel zařízení je ze zákona povinen seznámit každé dítě, které je u něj umístěno, s jeho právy a povinnostmi, čemuž odpovídá právo každého dítěte na takovéto seznámení.

V čem spatřujeme problém:

Podle § 1 zákona č. 109/2002 Sb. je základním právem dítěte, které musí být v zařízení ústavní péče zajištěno, právo na výchovu a vzdělání a musí být vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. Toto ustanovení není však beze zbytku naplňováno, a to s ohledem na skutečnost, že **děti jsou často umístovány do velké vzdálenosti od rodičů**, kteří nejsou vzhledem ke své sociální situaci schopni je navštěvovat, čímž dochází k narušení rozvoje citové stránky dítěte a odcizení rodiny a dítěte (tím je také porušeno právo dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami podle § 20 odst. 1 písm. n) téhož zákona). Co se týče práva dítěte na aktivní účast ve společnosti, je i toto právo často deformováno samotným faktem, že mnohdy jsou **zařízení umístěna mimo městskou aglomeraci a dítě nemá faktický styk s okolím**. Tak je snižována možnost dítěte zapojit se do běžného života.

Rozdělení systému ústavní péče mezi tři ministerstva je velmi nežádoucí, a to i z hlediska možného **narušení sourozeneckých vazeb**. Jedním z kritérií při rozdělování dětí do ústavu v gesci různých ministerstev je věk dítěte, a tak může dojít k rozdělení sourozenců a porušení jejich práva na společné soužití (porušení ustanovení § 20 odst. 1 písm. d) zákona č. 109/2002 Sb.).⁴²

Dítě umístěné v zařízení ústavní péče a jeho rodiče (a jiné osoby blízké) mají zákonné **právo na udržování vzájemného kontaktu**, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv. Osobní kontakt však může být omezen rozhodnutím ředitele zařízení, a to v případě nevhodného chování této návštěvy, které by nepříznivě působilo na výchovu dítěte. Z logiky vyplývá, že omezení kontaktu mezi rodiči a dětmi by mělo být jen výjimečným institutem užívaným ve zvlášť závažných případech a ze závažného důvodu např. opilost rodičů v době návštěvy. Takové omezení však nemůže být považováno za opatření ve výchově a nelze takto zakázat návštěvu rodičů natrvalo nebo předběžně z obavy, že by k takovému nepříznivému působení mohlo dojít.

⁴² Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život (právní komparativní studie). Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, 2006, str. 52.

Pokud dítě poruší povinnosti stanovené zákonem 109/2002 Sb., může ředitel využít některého ze zákonných opatření ve výchově. Jedním z nich je možnost dítěti předběžně zakázat návštěvy, ale je třeba upozornit na to, že se toto ustanovení nevztahuje na osoby odpovědné za výchovu, osoby blízké a OSPOD.

Ředitel ústavu může tedy dítěti **zakázat návštěvu**, ať už na základě nevhodného chování rodiče či jako opatření ve výchově v případě osob dalších, přičemž na takovéto jeho rozhodnutí se ani po novele zákona nevztahuje správní řád. To v praxi znamená, že tato rozhodnutí nejsou přezkoumatelná a nelze proti nim použít opravné prostředky.

Zákon dále opravňuje ředitele zařízení k vydání rozhodnutí o **umístění dítěte do oddělené místnosti**, a to v zájmu zklidnění agresivního dítěte a stabilizace jeho psychického stavu. O průběhu pobytu dítěte v oddělené místnosti je vedena dokumentace a příkaz o umístění je založen do spisu dítěte. Není však stanovena **povinnost ředitele tuto skutečnost oznámit jinému státnímu subjektu a zejména není možné se proti takovému zásadnímu zásahu do práv dítěte účinně bránit**. Ani na toto rozhodnutí se totiž nevztahuje správní řád a je tudíž nepřezkoumatelné, což dává prostor ke zbytečnému a neodůvodněnému umístování dětí do těchto oddělených místností. I když mají rodiče podle § 26 odst. 1 písm. b) zákona č. 109/2002 Sb. právo vyjadřovat se k opatřením, které mají pro dítě zásadní důležitost a umístění dítěte do oddělené místnosti takovým opatřením bezesporu je, toto právo je jim poskytnuto jen v případě, že nehrozí nebezpečí z prodlení. V tomto případě však jde o příkaz okamžitý a tudíž mají rodiče jen právo na informace o provedeném opatření.

Dítěti umístěnému v zařízení ústavní péče může být ředitelem tohoto zařízení povolen **pobyt u rodičů**, případně u jiných fyzických osob. Ačkoliv se na rozhodnutí ředitele, kterým se zamítá žádost o povolení pobytu dítěte mimo zařízení již vztahuje správní řád a toto rozhodnutí lze tedy nechat přezkoumat krajským úřadem, není ani tato ochrana maximální. K rozhodnutí ředitele je totiž nutný **souhlas orgánu sociálně-právní ochrany dětí, na který se již správní řád nevztahuje, a tento souhlas či nesouhlas nelze nijak napadnout**, i když je zcela zásadním pro pobyt dítěte mimo zařízení.⁴³

Největší chybou lze spatřovat v taxativním a velmi omezeném výčtu rozhodnutí ředitele zařízení, na která se přezkum podle správního řádu vztahuje. Jedná se o rozhodnutí (§ 24 odst. 3 zákona č. 109/2002 Sb.):

- a) *o úhradě nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pokud byla péče vyžádána zákonnými zástupci dítěte, podle § 2 odst. 7 písm. d),*
- b) *o umístění dítěte podle § 5 odst. 1,*
- c) *o přemístění dítěte podle § 5 odst. 9,*
- d) *o povinnosti dítěte uhradit ze svých příjmů náklady spojené s přepravou do zařízení podle § 20 odst. 2 písm. c),*
- e) *o zamítnutí žádosti o povolení pobytu podle § 23 odst. 1 písm. a) a c),*
- f) *o zrušení pobytu podle § 23 odst. 1 písm. d),*
- g) *o vyšší příspěvku na úhradu péče poskytované dětem nebo nezaopatřeným osobám v zařízeních podle § 27 až 29.*

Správní řád by se měl vztahovat i na další rozhodnutí ředitele zařízení, kterými dochází k výraznějšímu zásahu do práv dítěte umístěného v tomto zařízení.

Další nedostatek lze spatřovat v tom, že **zákon⁴⁴ umožňuje fyzický výkon ochranné a ústavní výchovy v dětských domovech se školou**. Dle tohoto zákona je možné umisťovat tyto děti do stejných zařízení (dětských domovů se školou), přičemž je ponecháno na vůli zřizovatele, zda oddělená zařízení zřídí či ne. Zpřísněný režim ochranné výchovy se tak vztahuje i na děti s nařízenou ústavní výchovou, které jsou umístěny do stejných zařízení jako děti s uloženou ochrannou výchovou (tj. v zařízeních s mřížemi, ploty a kamerovými systémy).

Soudci při rozhodování dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže⁴⁵ často nedostatečně rozlišují instituty ústavní a ochranné výchovy. Nezletilé děti, které

43 Neslušná ústavní výchova. Veronika Kristková, Via Iuris ONLINE, 2006.

44 § 13 odst. 1, 2 a 3 zák. 109/2002 Sb.

45 Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

se dopustily kriminálních deliktů, jsou tak umístovány společně s dětmi, které zde byly umístěny např. ze sociálních důvodů, z důvodu, že v jejich nejbližší rodině není nikdo, kdo by se o ně mohl starat apod. Zákon č. 109/2002 Sb. navíc neukládá povinnost zřizovat oddělené dětské domovy se školou pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochranou výchovou. Již několik let odborníci poukazují na neúnosnost stavu, kdy je v ČR ochranná výchova ukládaná mladistvým delikventům vykonávána ve společných zařízeních pro ústavní výchovu. Pro skutečné oddělení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy je bezpodmínečně *nutné také sblížení názoru soudu při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy* tak, aby ochranná výchova nebyla ukládána příliš přísně a naopak, aby nařízená ústavní výchova nebyla nedostatečným opatřením vzhledem k povaze spáchaného protiprávního jednání, popř. opakovaného jednání.

Jaké řešení navrhuje:

- a. Koncentrovat systém institucionální péče pod jedno ministerstvo, aby nedocházelo k rozdělování sourozenců.
- b. Podrobit přezkumu podle správního řádu i další rozhodnutí ředitele zařízení a to zejména:
  - Rozhodnutí o zákazu návštěv, s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu, osob blízkých a oprávněných zaměstnanců OSPOD, a to na dobu nejdéle 30 dnů od období následujících 3 měsíců podle § 21 odst.1 písm. f) zákona č. 109/2002 Sb.
  - Rozhodnutí o zákazu nebo přerušení návštěvy osob odpovědných za výchovu nebo jiných osob v případě jejich nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na výchovu dítěte podle § 23 odst.1 písm.e) zákona č. 109/2002 Sb.
  - Rozhodnutí o umístění dítěte do oddělené místnosti podle § 23 odst.1 písm. k) zákona č. 109/2002 Sb.
- c. Explicitně zakotvit povinnost zřizovat dětské domovy se školou odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, a to v zákoně 109/2002 Sb.:

„Dětské domovy se školou se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou.“
- d. Sjednocení judikatury soudu ohledně nařizování ústavní výchovy a ochranné výchovy dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

6. SODNICTVÍ VE VĚCECH PÉČE O NEZLETILÉ

6.1. Délka soudních řízení

V čem spatřujeme problém:

Problém v rozhodování ve věcech péče o nezletilé lze spatřovat ve dvou rovinách. Jednak se jedná o **kvalitu soudních rozhodnutí, potažmo řízení**, která jim předcházela, jednak o **délku těchto řízení**. Odloučení od rodiny a pobyt dítěte v ústavním zařízení může být traumatickou zkušeností, která je dále prohloubena časovou neomezeností (rozhodnutí jsou vydávána na neurčenou dobu, často nejprve formou předběžného opatření) a rovněž nekomunikací se samotným dítětem ze strany soudu (nejde jen o nedostatečné zjišťování názoru dítěte v řízení, ale zejména o nedostatečné podávání informací, na které má dítě právo).

Ačkoli stávající právní úprava v občanském soudním řádu nebrání soudu rozhodovat rychle, naopak je jeho **povinností vyřizovat věci bez zbytečných průtahů**, v praxi trvají jednotlivá řízení dobu, kterou vzhledem k potřebám dětí nelze vnímat jako přiměřenou. V roce 2005 byla **průměrná délka řízení v České republice ve věcech péče o nezletilé 206 dnů**.⁴⁶ Občanský soudní řád zná lhůty pro vydání předběžných opatření, a to 7 dní resp. 24 hodin, nikoli však pro rozhodnutí ve věci samé. V odvolacím řízení pak již **nejsou lhůty stanoveny vůbec**, tedy ani pro rozhodnutí o odvolání proti usnesení o předběžném opatření. Pokud je tedy dítě např. umístěno předběžným opatřením do ústavu a některý z účastníků se odvolá, je celý spis dle zavedené soudní praxe odeslán na krajský soud, kde pak leží zpravidla několik měsíců, než je o odvolání rozhodnuto. Pomineme-li průtahy, které vznikají při předávání spisu mezi jednotlivými soudy, lze v tomto spatřovat významnou příčinu nepřiměřené délky soudních řízení.

Je nesporné, že kvalitní zjištění a posouzení skutkového stavu vyžaduje určitý čas, který se v jednotlivých případech může velmi lišit. Současný stav, který ponechává soudcům naprostou volnost a vychází přitom z předpokladu, že soudce je natolik uvědomělý, že bude sám činit vše potřebné pro co nejrychlejší provedení řízení, však zároveň umožňuje **řadu průtahů, které nejsou odůvodněny složitostí samotné věci**. Z výše uvedeného čísla je pak zřejmé, že stávající právní úprava je v tomto ohledu nedostatečná. Na Slovensku byly zavedeny **lhůty pro rozhodování soudu ve věcech péče o nezletilé**⁴⁷, kdy je soud povinen rozhodovat bez

46 Nejhorší situace byla v Severočeském kraji (330 dnů), nejlepší naopak v Jihočeském (110 dnů). Statistický přehled soudních agend, druhá část, rok 2006, in <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>.

47 „Ak zákon neustanovuje inak, vo veciach starostlivosti súdu o maloletých rozhodne súd bez zbytočného odkladu, najneskôr do šiestich mesiacov odo dňa začatia konania. Konanie možno predĺžiť, len ak z vážnych dôvodov a z objektivných príčin nemožno vykonať dôkazy.“ § 176 odst. 3 zákona č. 99/1963 Zb.

zbytečného odkladu, nejpozději do šesti měsíců. Řízení lze prodloužit, jen pokud z vážných a objektivních důvodů není možné v této lhůtě opatřit důkazy. Tuto úpravu považujeme za velmi vhodnou, neboť na jedné straně zamezuje neodůvodněným průtahům, současně však umožňuje řízení prodloužit, pokud je to skutečně nutné pro řádné zjištění skutkového stavu. Slovenský občanský soudní řád rovněž stanoví **lhůty pro rozhodnutí o odvolání proti předběžnému opatření**, a to stejné jako pro rozhodnutí soudu prvního stupně, tedy 7 dní resp. 24 hodin⁴⁸. Takto stanovené lhůty se nám jeví přeci jen jako příliš krátké vzhledem k tomu, že v odvolacím řízení věc přezkoumává tříčlenný senát a k řádnému přezkoumání je třeba někdy i nařídit jednání. Domníváme se, že v takto krátké lhůtě je možné usnesení přezkoumat pouze formálně, což jistě není v zájmu nezletilého dítěte, vzhledem k tomu, že předběžné opatření by pak mělo platit až do rozhodnutí ve věci samé. Přesto by ale **rozhodování o odvolání proti předběžnému opatření nemělo dle našeho názoru trvat déle než měsíc**. Pokud by se současně změnila **praxe odesílání celého spisu soudu vyššího stupně** a namísto toho by byla pořízena kopie, kterou by dostal odvolací soud k dispozici, mohl by soud prvního stupně pokračovat v jednání ve věci samé a tyto průtahy by zcela odpadly.

Jaké řešení navrhuje:

- a. Novelizovat občanský soudní řád, kde by měly být zavedeny lhůty pro rozhodování ve věcech péče o nezletilé a to šest měsíců pro rozhodnutí ve věci samé a pro odvolací řízení a jeden měsíc pro rozhodnutí o odvolání proti předběžnému opatření.
- b. Novelizací zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, nebo vyhlášky ministerstva spravedlnosti ČR č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, zakotvit povinnost soudu v případě odvolání proti usnesení o předběžném opatření zaslat odvolacímu soudu namísto spisu kopii spisu, kterou vyhotoví zaměstnanec soudu a opatří ji soudním razítkem jako ověřenou kopii.

Kasuistika:

V případě, který uvádíme v kapitole 3.1. docházelo v průběhu řízení o nařízení ústavní výchovy nezletilé Františka ke značným průtahům. František byl na základě předběžného opatření podle § 76a o.s.ř. umístěn do zařízení ústavní péče, k čemuž došlo den po zahájení samotného řízení o nařízení ústavní výchovy. První jednání ve věci proběhlo až za tři měsíce během kterého bylo opatrovníkem otce

⁴⁸ „Súd rozhodne o odvolaní proti rozhodnutiu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. b) a g) do siedmich dní od predloženia veci odvolaciemu súdu; o odvolaní proti rozhodnutiu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia podľa § 75a súd rozhodne najneskôr do 24 hodín od predloženia veci odvolaciemu súdu.“ § 217 odst. 1.

navrhováno vypracování psychiatrického znaleckého posudku na osobu matky a její výchovné schopnosti. Soud však znalecký posudek nenařídil a další jednání ve věci proběhlo za měsíc a půl. Během tohoto druhého jednání opatrovnice nezletilého a státní zástupkyně shodně navrhly provedení důkazu znaleckým posudkem z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie k posouzení schopností matky. Na základě tohoto návrhu soud ustanovil znalce, který měl lhůtu 2 měsíců k vypracování posudku. V době doručení znaleckého posudku soudu byl nezl. František již 7. měsíc umístěn v zařízení ústavní péče. Vzhledem k tomu, že závěry uvedené ve znaleckém posudku byly vesměs pozitivní, vyzval soud strany, aby ve lhůtě 3 týdnů sdělily případné námítky a současně se vyjádřily k případnému zastavení řízení a zahájení řízení o stanovení dohledu nad výchovou nezletilého. Ve stejný den soud opět prodloužil předběžné opatření o další dva měsíce, přičemž jednání ve věci nenařídil. Liga lidských práv podala návrh na zrušení předběžného opatření podle § 76a o.s.ř. a současně návrh na nařízení předběžného opatření, kterým se nezl. František měl vrátit zpět do péče matky. Odkazovali jsme přitom na závěry znaleckého posudku a na skutečnost, že poměry v rodině se značně změnily, a proto není důvod, aby nezletilý dále setrval v ústavu. O tomto našem podání měl soud podle zákona rozhodnout do 7 dnů. Soud však tento návrh na předběžné opatření posoudil jako odvolání proti prodloužení předběžného opatření podle § 76a o.s.ř., kde není stanovena žádná lhůta pro rozhodnutí a odvolací řízení může trvat i několik měsíců.

6.2. Odborná způsobilost, specializace a postavení soudců

V čem spatřujeme problém:

Ačkoli stávající právní úprava vykazuje ve vztahu k dětem řadu závažných nedostatků, není samozřejmě jedinou příčinou neuspokojivého stavu. Nezáleží totiž pouze na liteře zákona, ale stejně tak na **kompetentnosti a angažovanosti osob, které tuto právní úpravu vykládají a aplikují**. Mimo pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany, jednotlivých typů ústavních zařízení a statní správy v této oblasti se jedná především o soudce, kteří v konkrétních případech vydávají rozhodnutí a nesou tak hlavní odpovědnost za osudy konkrétních dětí a jejich rodin. V praxi jsme se setkali jak s těmi, kterým skutečně záleží na osudech dětí, o nichž rozhodují, snaží se prohlubovat své vzdělání a postupovat v nejlepším zájmu dítěte, tak ale i s těmi, kteří k jednotlivým kauzám přistupují formalisticky a vydávají i taková rozhodnutí, která ve svém důsledku zbytečně způsobují dítěti trauma. Aniž bychom proto chtěli paušálně kritizovat soudcovský stav, upozorníme na nedostatky komplikující práci i těm soudcům, kteří mají za všech okolností na zřeteli nejlepší zájem dítěte.

Jako problematickou vnímáme **nedostatečnou specializaci na agendu péče o nezletilé**. Zákon o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy⁴⁹ sice v § 2, odst. 1 stanoví řízení ve věcech péče o nezletilé jako jedno z těch, pro které by mělo být zřízeno specializované soudní oddělení, ovšem s přihlédnutím k personálnímu vybavení soudu atd. **U soudů prvního stupně většinou bývají zřízena samostatná opatrovnická oddělení, u soudů odvolacích však nikoli**. To považujeme za zásadní chybu vzhledem k tomu, že řízení ve věcech péče o nezletilé **vyžaduje řadu odborných znalostí a dovedností mimoprávních**, které právě specializace dává prostor si osvojit. Žádoucí by byl takový stav, kdy členy senátu odvolacího soudu pro řízení ve věcech péče o nezletilé by se stávali soudci, kteří dříve rozhodovali v prvním stupni stejnou agendu. Jinak dochází často k tomu, že rozhodnutí jsou přezkoumávána jen formálně po právní stránce.

Soudci prvního stupně disponují někdy v dané problematice v určitých směrech vyšší odbornou erudicí než členové senátu odvolacího soudu. Projevuje se to například i při zjišťování názoru dítěte. Soudci rozhodující v prvním stupni přece jen mají již praktické zkušenosti a vědí, že při rozhovoru s dítětem je vhodné odložit talár a předsednout si v soudní síni na méně formální místo. Na následujícím příkladu si dovolujeme ilustrovat, jak nedostatek odborných poznatků z oblasti dětské psychologie převedených do určitých praktických dovedností může zcela zmařit účel prováděného úkonu a tedy i realizaci práv dítěte.

Obecně však považujeme za **nedostačující vzdělání soudců v mimoprávních oborech, zejména v psychologii**. Na právnických fakultách se sice psychologie vyučuje, například na Právnické fakultě Masarykovy univerzity jako jednosemestrální předmět zakončený písemnou zkouškou,⁵⁰ ovšem výuka probíhá obvyklou formou přednášek a pouze v teoretické podobě. Rovněž Justiční akademie dbá na další prohlubování vzdělání justičních čekatelů a soudců, pořádá k tomu semináře, jejichž přehled lze najít na webových stránkách.⁵¹ Např. v plánu vzdělávání na roky 2007 – 2008 je zařazen třídní seminář Základy psychologie pro 15 účastníků, který přepokládá dva běhy, dále rovněž třídní seminář Osobnost v zátěži (6 běhů), dále např. Základy komunikace, Krizová komunikace nebo Psychologie výslechu dítěte. Samozřejmě lze jen uvítat, mají-li soudci možnost tohoto vzdělání. Domníváme se však, že zde **chybí systematičnost** a především že každý **soudce rozhodující**

49 Zákon č. 37/1992 Sb.

50 V rámci výuky se probírá: Úvod do předmětu, odvětví psychologie a právo, forenzní psychologické disciplíny, osobnost v zátěžových situacích, manipulace a asertivita, psychopatologie osobnosti, toxikomanie a psychická závislost, psychologie výslechu a výpovědi, obecné otázky psychologie svědecké výpovědi, zvláštnosti subjektů jednotlivých případů, psychologické aspekty soudního líčení, rozhodovací proces, psychologická příprava soudce, osobnost soudce, technika výpovědi, kladení otázek, sugestibilita vyslychaného, osobnost delikventa, psychologie oběti, psychologie trestu, viz <http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=CM411zk&fakulta=1422&jazyk=cs>.

51 Viz <http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?o=7&t=17&k=220>.

ve věcech péče o nezletilé by měl být v těchto mimoprávních oborech vzdělán a měl by si rovněž vzdělání průběžně doplňovat o nové poznatky a přístupy. Nálezem Ústavního soudu č. 349/2002 Sb. byla zrušena část zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, který upravoval další vzdělávání soudců, vzhledem k tomu, že zde soudcům hrozila sankce ztráty funkce v rámci periodického hodnocení odborné způsobilosti. Ministerstvo spravedlnosti proto ve své Konceptci stabilizace justice předpokládá zpracování systému vzdělávání soudců na principu dobrovolnosti, jejich účast na dalším vzdělávání by pak mohla být jedním z hledisek pro kariérní postup. „Obsahovou a organizační podobu vzdělávání v Justiční akademii bude určovat Rada Justiční akademie, jejíž zákonem stanovené složení zaručuje, že soudci mohou účinně prosazovat takové vzdělávací akce, které skutečně potřebují; ministerstvo bude Radě Justiční akademie doporučovat, aby vedle plánu vzdělávacích akcí na příslušný rok byly postupně zpracovány ucelené programy vzdělávání zaměřené na určité skupiny soudců (podle věku, místa jejich působení a podle jejich specializace), a pozornost by měla být věnována i schopnosti soudců orientovat se v cizojazyčných právních dokumentech Evropské unie a dalších“.⁵²

U soudcovské funkce se předpokládá, že ji dotyčný bude vykonávat v podstatě celý život. To s sebou nese na jednu stranu výhodu profesního rozvoje a získání mnoha zkušeností, na druhou stranu však také riziko syndromu vyhoření, který následně vede k formalistickému přístupu k rozhodování. Zatímco pracovníci zejména v pomáhajících profesích mají za zcela samozřejmé, že využívají možnosti supervize, u soudců si něco takového lze obtížně představit. Podobně jako u povinného vzdělávání, objevila by se i zde zřejmě obava ohrožení soudcovské nezávislosti. Přesto by však bylo velmi vhodné, aby mimo vzdělávání a prohlubování své odbornosti měli soudci také možnost dozvědět se o způsobech péče o sebe sama a možnostech prevence zmíněného syndromu vyhoření. To by mělo být součástí systému vzdělávání.

Jaké řešení navrhneme:

- a. Novelizovat § 2 odst. 1 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, tak aby specializovaná soudní oddělení pro řízení ve věcech péče o nezletilé byla zřizována povinně na všech okresních i krajských soudech.
- b. Klást větší důraz na vzdělávání v mimoprávních oborech, zejména psychologii, u justičních čekatelů.
- c. V rámci systému vzdělávání soudců zařadit program vzdělávání soudců rozhodujících ve věcech péče o nezletilé.

52 Konceptce stabilizace justice <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=383&d=17369>.

- d. V rámci systému vzdělávání soudců zařadit semináře zaměřené na prevenci syndromu vyhoření.

Kasuistika:

Soud prvního stupně názor nezletilé Kateřiny (12 let) nezjistil vůbec, ačkoli byl o to matkou opakovaně žádán. K soudnímu jednání o odvolání se proto Kateřina dostavila osobně. Soud nejprve nechtěl výslech připustit s odůvodněním, že by to Kateřinu stresovalo. Jelikož právní zástupkyně matky na výslechu trvala, byli nakonec všichni vykázáni ze soudní síně, aby se senát mohl poradit. Po chvíli byla Kateřina předvolána sama do jednací síně. Jejímu výslechu byli přítomni pouze členové senátu. Výslech byl prováděn pro ni necitlivým způsobem, nebyl brán žádný zřetel na fakt, že je nezletilá. Členové senátu při tom seděli na svých obvyklých místech a ona musela stát na místě, kde obvykle stojí vyslýchané osoby, takže vzhledem k jejímu dosud menšímu vzrůstu na ni hovořili ze značné výšky. Soud jí také nesdělil žádné informace o řízení, ke kterému se má vyjádřit a po ukončení výslechu předseda senátu konstatoval, že to, co Kateřina říkala, měla naučené, ačkoli k tomuto tvrzení neměl žádný důkaz.

7. PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY A DOPADY ÚSTAVNÍ PÉČE NA VÝVOJ DÍTĚTE

Stále přetrvává praxe umístování dětí do zařízení, ve kterém probíhá kolektivní neindividualizovaný přístup k dítěti bez možnosti navázání trvalého bezpečného vztahu s jedním láskyplně pečujícím člověkem, který by poskytoval dítěti výlučnou pozornost. Děje se tak jak v resortu sociálním, kde bývají děti s příslušným handicapem umístovány do pobytových zařízení sociální péče, tak v resortu školství, kde bývají po traumatickém pobytu v diagnostickém ústavu rozmístovány, většinou dle možností a kapacity do zařízení ústavní výchovy i v rezortu zdravotnickém, pod který patří kojenecké ústavy. Takový osud čeká převážnou většinu dětí, kterým z mnoha různých příčin schází péče biologických rodičů. Všeobecně jsou názory na tato zařízení, jak laické veřejnosti, tak mezi odborníky, přinejmenším nejednotné. Stačí trocha empatie a každý z nás si dovede

představit, jaké by to pro něj bylo, kdyby svůj život strávil namísto v rodinném kruhu v kolektivním zařízení. Ale málokdo z nás, z těch, které to nepotkalo, si umí představit, jak mohutně může zasáhnout kolektivní výchova do vývoje osobnosti a do dalšího průběhu života člověka.

Ke změnám v oblasti řešení situací dětí, které se ocitají bez péče biologické rodiny, dochází neúměrně pomalu vzhledem k míře a jednoznačnosti poznatků, které na toto téma společnost má. Je vlastně zvláštní, že tato zařízení dosud existují v té formě a podobě, ve které přetrvávaly celá desetiletí. Je to tím podivnější, čím delší

je doba, po kterou psychologové a ostatní problémem oslovené profese poukazují na nutnost hledání způsobů individualizované péče a výchovy s ohledem na zdravý rozvoj osobnosti dítěte. Jako by u příslušných kompetentních orgánů nebyla vůle a přesvědčení o nezbytnosti hledat maximální možnosti podpory individualizovaného přístupu, který je umožněn například v pěstounských rodinách. Stále dochází ke srovnávání nákladů na péči bez úcty k životu každého dítěte. Každý jedinec přitom společnosti, ve které vyrůstá a do které vyrůstá, dává to nejcennější, co má – svůj život, své vlohy, své nadání, svoji osobnost, svoji tvořivost a působení. Ovšem jen za předpokladu, že je mu to skutečně umožněno, a to bez zbytečného handicapu způsobeného pobytem v ústavu. A přitom se o problému kolektivní výchovy a péče donekonečna mluví a například v Hamburku byl již v roce 1770 vypsán Společností umění a řemesel veřejný konkurz na řešení otázky, „má-li se dát přednost vychovávání sirotků v ústavech, nebo za plat v rodinách.“

O dvě stě třicet let později, přesto, že naše společnost měla možnost seznámit se s jednoznačnou odpovědí prostřednictvím díla Dr. Zdeňka Matějčka a Dr. Josefa Langmaiera a dalších, by ani nepřekvapilo, kdyby příslušný resort vypsál veřejný konkurz znovu. Je to nepochopitelné a hloupé. Nebylo by od věci, kdyby se znovu do distribuce dostal dokument natočený na základě poznatků Matějčka Děti bez lásky (1963!).

Zdravý rozvoj osobnosti člověka je závislý na souhře vrozených dispozic a působení vnějšího prostředí. Každý člověk je jiný, velmi pravděpodobně neexistují identické bytosti, a tak každé dítě bude přijímat a reagovat na podmínky přicházející z vnějšího prostředí jinak. Bude jinak zpracovávat informace, jinak je prožívat a jinak s nimi zacházet. Přesto lze tvrdit, že základním atributem zdravého vývoje člověka, harmonickým rozvojem jeho osobnosti, je uspokojení jeho důležitých životních potřeb, které jsou společné všem lidem v jednotlivých vývojových fázích jejich životů. Člověk se bude vždy snažit přizpůsobit vnější prostředí svým potřebám, ale někdy být tato snaha a priori realizována nemůže. Pak dojde k neuspokojení, deprivaci a jejím následkům. V případě neuspokojení základních vývojových potřeb k následkům trvalým a nezvratným. Následky deprivace jsou nejtěžší v případě neuspokojení potřeb v útlém dětském věku. Neuspokojení některých základních psychických potřeb nemá tak fatální následky jako neuspokojení jiných. Dítě potřebuje ke svému zdravému vývoji především lásku, vřelost, přijetí, sympatii a citovou podporu.

Jsou-li tyto potřeby uspokojeny, ostatní, jejichž deprivace by v kontextu nedostatečné saturace výše jmenovaných byla závažná, nejsou tak podstatné. Matějček uvádí, že v případě uspokojení potřeby lásky a vřelosti není už tak důležité, jsou-li uspokojeny potřeby smyslových podnětů; nedostatek hraček, výchovy i vzdělání. Společnost, která kontinuálně akcentuje materiální zázemí dítěte a sociální podmínky jeho života (umísťování z důvodů sociálních),

pak v rozporu s těmito poznatky zatěžuje dětský život dalším ohrožováním jeho psychického vývoje.

Lidské potřeby

Jsou všem jedincům společné a mezi základní potřeby (v rámci vývojových období) v dětském věku patří:

Kojenecký věk

- Potřeba jistoty a bezpečí, která je spojena s matkou (kolem 7. měsíce se začíná objevovat úzkostná separační reakce, dítě rozeznává a jinak reaguje na obličej matky a cizích osob a její přítomnost vyžaduje, v některých situacích si ji i aktivně hlídá). Do 7. měsíce věku je dítě zdánlivě v bezpečí s kýmkoli, kdo mu zajišťuje uspokojování jeho základních biologických potřeb, jejichž neuspokojení dává jednoznačně najevo.
- Biologické potřeby (jídlo, teplo, tělesná pohoda).
- Potřeba stimulace, podnětů a s ní související potřeba učení – rozvíjí se tím více, čím více je uspokojována. Dítě, kterému má čas se věnovat matka a hraje s ním hry na úsměv, náhlé objevení, schovávání se a podobně je nápadně těmito hrami reaktivně rozvíjeno směrem k sociálnímu kontaktu oproti dítěti, které je v kojeneckém věku o tyto podněty do různé míry ochuzováno (kojenecké ústavy).

Batolecí věk

- Potřeba stimulace, podnětů z vnějšího prostředí, dítě začíná podněty z prostředí samo vyhledávat a očekávat.
- Potřeba aktivity (je uspokojována vývojem motorických dovedností, pohybem). Snížení této potřeby o dítěti něco vypovídá – dítě ji ztrácí nebo je v oslabení, jestliže není v takovém stavu nebo na takové vývojové úrovni, aby pro ně měla význam.
- Potřeba jistoty a bezpečí – dítě potřebuje poznat svůj svět, potřebuje se v něm orientovat, je to tím snazší, čím je vnější prostředí pro dítě přehlednější, čím více se může spolehnout na jednotný způsob zacházení s ním, na pravidelnost „rituálů“, které do jeho života vnáší pečující osoba. Batole se naučí ve svém světě bezpečně orientovat, pohybovat se v něm a spoléhat se na něj. Ale pouze za předpokladu, že je mu tato orientovanost v bezpečném světě dopřána. V případě střídání několika pečujících osob s různým přístupem k dítěti tomu tak není.

- Potřeba prosazení svého „já“ se projevuje sebezprosazováním v činnostech, dítě začíná používat známé spojení „já sám“, „já chci“ a někdy se tato potřeba ve střetu s různými výchovnými přístupy dospělých pečujících může projevat jako zesílený negativismus, který je v přiměřené míře podpurným jevem vývoje jáství. Možnost říci „ne“ je možností vedoucí k sebevymezení a potvrzení vlastní existence. Jde tu tak trochu i o svobodu, uplatnění vlastní vůle k pocitu a prožití svobody přispívá. Je-li dítě zredukováno pouze na součást kolektivu, nuceno přizpůsobovat se (např. z organizačních důvodů) v rozporu se svojí vůlí a aktuálními potřebami, opakovaně získává zážitek ohrožení jinými osobami a ztráty vlastní svobody, ztráty nároku na svoji autenticitu. Zdravě se vyvíjející dítě začíná vnímat sebe sama jako jednotku do určité míry nezávislou, vzdalující se od matky a kompetentní k rozhodování na základě vlastní vůle, chtění. Tato postupná separace je zdravá a podmiňuje sociální vyspívání dítěte, jeho uplatnění a duševní zdraví. Je však nebezpečné, když separační aktivita nevychází od dítěte, ale z životních okolností, které jsou mu nevysvětlitelné a je-li nepřiměřená stupni jeho vývoje jak délkou, tak nepřipraveností dítěte.
- Potřeba přijetí, pozitivního hodnocení. Potřeba dostávat o sobě pozitivní zprávy, potvrdit své kompetence, své nároky na vlastní autenticitu. Uspokojení této potřeby přímo souvisí se sebezpřijetím, vývojem vůle, aktivity. Zpětná, chápavá, přijímající a chválící reakce dospělých pečujících má z hlediska vývoje osobnosti značný význam. Dítě potřebuje mít činnosti, které vykonává, povšimnuty a oceněny.

Předškolní věk

- Potřeba aktivity, iniciativy. Dítě prostřednictvím činností poznává vnější prostředí, vývojově pak prostá činnost vede k požadovaným výsledkům, jde o aktivitu cílenou, účelovou. Dítě pochopí, že prostřednictvím činnosti věci mění. Aktivita se stává prostředkem, důležitý je její výsledek. Zabránění rozvoje a saturace této potřeby např. v prostředí plném omezování, příkazů je opět z hlediska vývoje osobnosti významné. Má vliv na tvořivost, aktivitu (pasivitu) sebezpojetí, seberealizaci.
- Potřeba jistoty a bezpečí. Její uspokojení v této vývojové fázi vede k rozvoji tzv. prosociálního chování. Děti ohrožené, nejisté snadněji reagují asociálně. Získají-li pocit bezpečí a jistoty, důvěry v život kolem sebe, vnímají svět jako bezpečný a mohou ho aktivně měnit. Získají důvěru, že svět je možné měnit uplatněním vlastní vůle a že

tato aktivní změna je přirozená. Jejich vlastní chování má význam pro změnu situace, mohou se spolupodílet na vytváření různých sociálních situací. V opačném případě reagují způsoby obrany a maladaptace (viz projevy maladaptace).

- Potřeba sdílení činnosti. Dítě potřebuje i jiné sociální prostředí než rodinu. Sdílí s vrstevníky společné činnosti, dokáže se střídat ve hře a v činnostech obecně, dává přednost vrstevníkům s obdobnými zájmy, potřebami.

Školní věk

- Potřeba citové jistoty, která umožňuje rozvoj sociálních vztahů. Dítě potřebuje být emočně přijímáno, bezvýhradně (neznamená nekriticky). Ve školním věku nabývají na významu vztahy s vrstevníky. Aby mohlo rozvíjet vztahy s vrstevníky, potřebuje dítě samozřejmou jistotu, kterou mu poskytuje rodina.
- Potřeba pozitivního hodnocení. Potřebuje být pozitivně hodnoceno už nejen jednou či dvěma hlavními pečujícími osobami, ale širším sociálním okolím. Pozitivní hodnocení se týká v této vývojové fázi výkonu dítěte a souvisí s další motivací k učení, k aktivitě a sebedůvěře vůbec.
- Potřeba orientace. Na základě hodnocení výkonu dítěte v souvztažnosti s ostatními vrstevníky a sourozenci. Dítě získává informaci o tom, jaký výkon je žádoucí, pozitivně hodnocený. Chybí-li dítěti tato zpětná vazba v podobě kontinuální spolupráce a pozornosti rodičů v procesu vývoje jeho učebních dovedností, není-li výkon oceňován např. proto, že chybí citově významná osoba, která by jej ocenila, ztrácí dobrý výkon význam i pro dítě samé. Je negativně ovlivňována budoucí strategie chování dítěte směrem k pasivitě či chování nevedoucímu k cíli. Chování člověka je závislé na tom, jak vnímá a posuzuje daný jev, na který má reagovat, s nímž má nějak zacházet v interakci s ním. Zkreslené vnímání vstupních informací zkresluje reakci na ně.
- Potřeba učení, rozvoje schopností a dovedností na základě získávaných zkušeností – důležitým zdrojem uspokojování této potřeby je být v sociální skupině, se kterou dítě sdílí některé hodnoty, možnosti; v sociální skupině s přiměřenými nároky a podobnými předpoklady k jednání.
- Potřeba identifikace se skupinou dětí stejného pohlaví.
- Potřeba seberealizace jako nejvyšší lidská potřeba, která přesahuje bezprostřední zájem člověka, potřeba tvořit, potřeba usilovat o pravdivé mezilidské vztahy.

Za dobrých podmínek vývoje se postupně vytvářejí vyšší potřeby a jsou-li dostatečně dlouho a v dostatečné míře uspokojovány, růst pokračuje. Jsou-li naopak nižší potřeby frustrovány, ztrácejí vyšší potřeby na aktuální důležitosti.

Podstatná pro děti deprivované je potřeba otevřené budoucnosti. Poprvé se o ni u dětí zmiňuje Matějček v souvislosti s pozorováním chování dětí, které z deprivačního prostředí ústavního zařízení přešly do pěstounských rodin v SOS vesničce. Změna v chování byla nápadná. Děti začaly po čase, kdy navázaly vztah s „matkou“, klást otázky, zaměřené na svoji minulost. Potřebovaly pochopit a zorientovat se ve své historii, aby mohly s důvěrou a aktivním přístupem očekávat budoucnost. Potřebovaly zjistit, proč se některé věci udály a začaly se ptát teprve tehdy, když tíže jejich životních situací byla odlehčená. Matějček sám uvádí, že ho tato potřeba překvapila a jasně vyvstala a mohla vyrůst teprve z nových podmínek jejich života. Podmínkách, ve kterých psychická deprivace nepokračovala. Potřeba otevřené budoucnosti byla zřejmá ne u dětí žijících v deprivačním prostředí, ale objevila se teprve tehdy, kdy jim byla poskytnuta terapie a prostředí antideprivační. Přitom tato výsadně lidská potřeba je pro životní perspektivu člověka zásadní. Věci se neodehrávají tady a teď, jen pro tento okamžik, ale také pro budoucnost, ve kterou mohu mít víru a přijímat ji pozitivně. Umí děti z dětských domovů mít motivaci, zaměřenou do budoucnosti? Některé poznatky ze zařízení, kterým se říká domy na půl cesty, a které mají pomáhat dětem, které vyrostly v dětských domovech získat zodpovědnost za vlastní život prostřednictvím každodenní odpovědnosti a zapojení se do každodenních činností, vypovídají o opaku. Děti, které přešly z ústavní péče do péče pěstounské, se začaly samy učit teprve tehdy, když objevily svoji budoucnost.

Přítomnost některé potřeby se vyznačuje zvýšenou aktivací nasměrovanou k podnětům, které mohou tuto potřebu uspokojit, organizmus dítěte je v pohotovosti (u dítěte kojeneckého věku je naprosto zřejmá zvýšená motorická aktivita v okamžiku, kdy spatří láhev s mlékem, je-li doba, kdy má být nakrmeno; vypadá to, jako by dítě běželo k cíli, všechny končetiny se rychle pohybují a přestávají v okamžiku, kdy se dítě ústy dotkne láhve). Najde-li se cíl, uspokojivý podnět, zaměří se organismus k tomuto cíli, jednání organismu ztrácí neklid a zaměří se pouze na tento cíl. Dojde-li k nasycení, uspokojení potřeby, dojde také ke zklidnění a k rovnováze. Není-li však psychická potřeba dlouhodobě uspokojována, dochází k „vyhladovění“ organismu a jeho vývoj je zbrzděn, rovnováha se ustavuje na nižší hladině. Tak při dlouhodobé izolaci dítěte od lidského prostředí (tzv. „vlčí děti“) se základní lidské potřeby, které nemohly být uspokojovány, nevyvíjejí vůbec a zůstávají na tzv. rudimentární úrovni.

Psychická deprivace a její následky

„Psychická deprivace je psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojit některou z jeho základních (vitálních) potřeb v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu. Uspokojení těchto potřeb v patřičné míře a v pravý vývojový čas je jednou ze základních podmínek dalšího zdravého vývoje osobnosti.“ (Matějček)

Všechny teorie, zabývající se následky deprivace díky odloučení dítěte od matky, se scházejí v jednom bodě – trvá-li odloučení delší dobu než několik měsíců, jsou následky trvalé. Matku lze v tomto kontextu chápat jako osobu s výlučnou pozorností a s výlučným emocionálním vztahem k dítěti, se kterým je dítě akceptováno. Binderová se domnívá, že všechna opatření musí směřovat k předcházení psychické deprivace, neboť následky jsou nezvratné jakoukoli terapií.

Bowlby dokonce podmiňuje duševní zdraví člověka prožitím hřejivého, intimního a kontinuálního vzájemného vztahu s matkou nebo stálou osobou, která matku zastupuje. Matějček nepokládá prognózu deprivacních poruch za beznadějnou, ale ani za příznivou. *„Těžké a dlouho trvající deprivace působí v psychické struktuře dítěte zpravidla hluboké změny, které mohou být trvalé. Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím menší je naděje, že bude možné následky beze zbytku odstranit. Je také pravděpodobné, že jisté poruchy, hlavně v emocionální oblasti, přetrvávají i tam, kde se pacient sociálně a intelektově přizpůsobil celkem normálně.“* (Matějček)

V souvislosti s psychickou deprivací je nutné zmínit se o tzv. subdeprivaci. Jedná se o mírnější, skrytou formu deprivace, která má ovšem závažné dlouhodobé, někdy celoživotní následky. Matějček subdeprivaci popisoval v souvislosti s péčí s nedostatkem citových vazeb, u dětí narozených z nechtěného těhotenství, s potížemi získat přiměřenou roli v rodinách, kde mají děti až příliš vysoké materiální zabezpečení a nízkou míru pozornosti a lásky. Materiální zabezpečení tedy zřejmě zdravému vývoji osobnosti dítěte nepomáhá, ať už je jeho úroveň jakákoli. Logicky vyplývá, že ani neublíží, pakliže je materiální zabezpečení nízké a nemůže být důvodem k umístění dítěte mimo tuto rodinu do zařízení, které sice splňuje představy o přiměřeném materiálním zabezpečení, nicméně jednoznačně s problematickou saturací vývojově významných psychických potřeb dítěte.

Důležitým činitelem vzniku psychické deprivace je nedostatečné množství přiměřených podnětů z vnějšího prostředí – sociálních, citových, ale i senzorických. Druhým důležitým činitelem vzniku psychické deprivace je přerušení již vytvořeného vztahu mezi dítětem a jeho sociálním prostředím. K takové situaci dojde, je-li odloučeno od těch osob, které mu byly dosud zdrojem citového uspokojení.

Separace, jako jev, který má jednoznačné negativní následky na osobnosti dítěte je jev, který je vyvolán dlouhodobým odloučením od matky dítěte do období 3 – 3,5 let věku dítěte. Je to jev s jednoznačným patologickým následkem především v období od 7. měsíce, kdy se přetváří biologická závislost na matce v závislost citovou, nejnebezpečnější je v období, kdy už je zcela vytvořena. Z těchto poznatků byla dokonce v minulosti vytvořena metodika tzv. adaptace na kolektivní zařízení, která byla však použita pouze v jeslích. Proces postupné adaptace na jesle a postupné odlučování od matky na stále delší a delší dobu byl pečlivě rozplánován na šest týdnů, kdy první týden dítě v jeslích pobývalo výlučně pouze s matkou a teprve když za její přítomnosti získalo důvěru i k jiným osobám, mohla se na chvíli vzdálit. Většinou se proces adaptace na jesle stejně neobešel bez projevů paniky, úzkosti dítěte a odvádění jeho pozornosti na hračky ze strany sester (aktivní vytváření negativního – substitučního jednání) apod. Žádná taková metodika adaptace, aby k patologickému vývoji nedocházelo, však v jiných kolektivních zařízeních rozpracována nebyla.

Separáční úzkost je naprosto zdravý projev dítěte, které má citový vztah s matkou. Následky separace mohou vypadat jako apatie, hyperaktivita, naopak pasivita, odmítání citového vztahu apod.

Nejčastěji se rozeznávají tři fáze charakterizující chování dítěte v průběhu prožívání separáční úzkosti:

- Fáze protestu, odmítání situace odloučení – dítě křičí, pláče, nereaguje na jiné osoby, volá matku, je neklidné.
- Fáze zoufalství – dítě ztrácí naději, že matku přivolá, je smutné, apatické a nemá zájem o cokoli.
- Fáze odpoutání – dítě jako by zapomíná na vztah s matkou a je schopné se citově vázat na osobu, která o ně pečuje, je-li taková osoba k dispozici.

V souvislosti se separáční úzkostí se také poukazuje na tzv. anaklitickou depresi, kdy v konečném procesu v průběhu jednotlivých fází separáční reakce dítě ustrne v jakési apatii, bez reakcí na okolí. Dítě se odvrací od okolí, apatie a artistické projevy se prohlubují. Kontakt s dítětem je stále problematictější, nakonec nemožný. Stav se může nadále prohlubovat, dochází k regresi ve vývoji, může dojít až k bodu, kdy se stává ireverzibilním. Přechází v typický obraz hospitalismu. Syndrom se objevuje nejčastěji mezi 7. a 11. měsícem věku dítěte a je vázán na náhlý odchod matky, která doposavad o dítě pečovala.

Následky psychické deprivace vždy závisí nejen na jejich způsobu, ale také na osobnosti dítěte a na jejich vzájemném působení. Pro míru následků je důležitá také vývojová fáze, ve které k deprivaci došlo, a její délka trvání.

Ještě před vytvořením specifického citového vztahu s matkou, který lze pozorovat objevením se separační úzkostné reakce (kolem 7. měsíce věku dítěte), může docházet k nebezpečné deprivaci prostřednictvím chybějící interakce s jednou stabilní, emocionálně zainteresovanou osobou, nejčastěji tedy s matkou. Deprivace, které je dítě vystaveno v kojeneckých ústavech tím, že tuto osobu pro rozvoj své interakce nemá, postihuje celou strukturu osobnosti. Nedostatečnou interakcí je ovlivňována motivace ke komunikaci, ke hře, která je prostředkem rozvoje všech činností člověka, jeho tvořivosti. Úzkost dítěte, která se zvyšuje s jeho izolací od osoby, která je empaticky a emocionálně uzpůsobena rozvíjet interakční chování dítěte, způsobí omezení jeho hravých a výzkumných činností do budoucna. Zabránění rozvoje přirozené komunikace lze pozorovat i na pomalejším a odlišném vývoji řeči u dětí umístěných v kojeneckém ústavu.

Citová deprivace, která je pro dítě zásadní, vzniká na základě neuspokojení, nedostatku v citovém vztahu s matkou (nebo jinou osobou). V závislosti na ní pak dítě může prožívat stabilní nejistotu a nedostatek bezpečí. Dítě se snaží tuto potřebu uspokojit, i když mu vnější prostředí k tomu nedává žádnou příležitost. Bud' vyhledává náhradní objekt, kterým může být například sourozenec, pakliže je ve stejném ústavním zařízení, nebo neselektivně vyhledává jakýkoli jiný objekt. Vývoj v citové oblasti je poznamenán a může zůstat na nižším vývojovém stádiu, tedy takovém, ve kterém k deprivaci začalo docházet.

Někdy dochází k substitučnímu jednání, dítě se zaměří na uspokojování tělesných potřeb jako náhražky citového uspokojení nebo hromadí hračky, zaměří se na jídlo a jiné podněty a zdroje biologicky příjemných zážitků.

Dalším a nepříliš perspektivním způsobem vyrovnání se s citovou deprivací je rezignace. Dítě přestane vyhledávat citové vazby, odmítá je a může je odmítnout dlouhodobě. S rezignací je nutné počítat i po určitou dobu, kdy je dítě z prostředí deprivačního přemístěno do prostředí, ve kterém má možnost navázat bezpečný vztah např. s náhradním rodičem, v prostředí antideprivačním. Stabilní citový vztah s jedním pečujícím člověkem (nejčastěji matkou) je zásadní podmínkou pro rozvoj dalších citových vazeb, jejich diferenciaci a přiměřenost v dospělosti a přirozené k vlastním dětem na základě prožité zkušenosti a pocitu citového bezpečí.

Jedním z průvodních jevů psychické deprivace je nerovnoměrný psychomotorický vývoj, kdy může být u dítěte diagnostikována retardace psychomotorického vývoje, přičemž ovšem bývají podprůměrně vyvinuty především složky řečového vývoje a sociálního chování.

Gesell poukazuje na zpomalování psychomotorického vývoje a zavádí pojem „environmental retardation“, vývojové opoždění z vnějších příčin. Především řeč a její užití ke komunikaci je na nižším vývojovém stupni. Je to jen důsledek nedostatečného učení se v blízkém a bezpečném vztahu s matkou, ve vzájemném

interakci s ní a v rozvoji bezpečné komunikace s ní. Také sociální chování bývá společně s opožděným vývojem řeči na nižším vývojovém stupni, než je stupeň vývoje jemné i hrubé motoriky. (Opoždování vývoje řečové složky chování je patrné již u dětí v kojeneckém ústavu, kdy nástup tzv. vokalizace, broukání bývá výrazně opožděn anebo se neobjevuje vůbec. Hra o objevování svého hlasu v případech, že se jí nedostává pozornosti, odpadá).

V poslední době se poukazuje na problém s utvářením identity u dospívajících a mladých dospělých, kteří vyrostli v ústavních zařízeních. Pro proces vytváření identity dítěte je opět zásadní uspokojení potřeby bezpečí a lásky. Potřeba vlastní identity znamená vytváření si vlastní sociální pozice v různých sociálních situacích a rolích. Projevuje se nejprve jako dobrovolné vzdalování se od matky ve věku batolecím (ale vždy je to vzdalování kontrolované). K tomu může docházet jen tehdy, je-li dítě natolik saturováno vztahem s matkou, že dobrovolnou separaci podstoupí. Je na ni připravené. Postupně získává nové role tak, jak je přináší rozšiřující se sociální prostředí a v průběhu dalšího vývoje získává také nové kompetence v souvislosti s představou o své vlastní identitě.

K tomu, aby dítě mohlo napodobovat, potřebuje svůj jednoznačný vzor. Vzor však sám o sobě nestačí, potřebuje ho mít kontinuálně, v prostředí, které je pro ně bezpečné, v prostoru, které ho chrání a které je vytvářené rolami rodičů. Rozhodující vliv na vývoj osobnosti dítěte má skutečnost, zda v jeho ranném období života byla uspokojena potřeba lásky a bezpečí. Teprve tehdy může s důvěrou ke světu rozvíjet své další potřeby a sebedůvěru.

Umístěním dítěte do ústavního zařízení dochází k vytržení dítěte z jeho přirozeného prostředí a tím jeho omezení v přirozených sociálních podnětech. Tak je znemožněno přirozené vytváření identity dítěte a přebírání přirozených sociálních rolí, přirozených pozic, uznání jeho kompetencí získaných prostřednictvím vlastní aktivity ve vývojově se rozšiřujících sociálních situacích a rolích. O kompetentním dítěti mluví Damborská již v kojeneckém věku. Kompetence dítěte zahrnuje právě tak akci, změnu okolí, jako adaptaci k tomuto okolí.

Kompetence zahrnuje tři koncepty:

- Schopnost najít v každém prostředí důležité informace, které jsou nutné k vypracování řetězu akcí.
- Schopnost naplánovat řadu akcí a začít sérii pohybů nebo aktivit pro realizaci naplánovaného úkolu.
- Schopnost k vypracování plánů využít vše, co jsme se naučili z našich úspěchů a neúspěchů.

Tato kompetence se strukturuje už u docela malého dítěte. Pro dobrý vývoj kompetence je důležité věnovat pozornost signálům dítěte a empaticky na ně

reagovat, stejně tak je důležité dát prostor iniciativě dítěte a na tuto iniciativu reagovat. Interakci mezi matkou a dítětem lze pozorovat už u novorozence, vytváří se mezi ním a matkou tzv. interakční rytmus. Není-li u dítěte jeho úsilí o navázání kontaktu odměněno pozorností, zesiluje pokusy o navázání kontaktu a v jeho chování se projevuje dobře patrný neklid. Nedostane-li se mu odpovědi od matky vůbec, a to v případě péče v kojeneckém ústavu možné není, jde o jeho první nevyužitou iniciativu. Interakční rytmus je přirozeně přerušen také praxí, ve které je novorozenec od matky oddělen.

Možná náprava psychické deprivace v dětství je sporná. Jediným možným řešením je prevence, tj. umístění dítěte do prostředí, ve kterém k psychické deprivaci nedochází. Tedy do prostředí stimulačně bohatého a především takového, které dítěti poskytne citovou vazbu s pečující osobou s plnohodnotnou citovou vazbou k dítěti. Takovým prostředím může být jediné náhradní rodinná péče, která dítěti rodinu nahrazuje v co největší míře.

Podle Matějčka existuje určitá typologie následků psychické deprivace u dětí, vyrůstajících v kolektivním zařízení. Pro úplnost je nutné uvést, že k psychické deprivaci či subdeprivaci může dojít i v rodinném prostředí. Nicméně, v zařízení ústavním k němu prostě dochází.

Osobnostní vývoj pod vlivem deprivace (děti v ústavu)

Typ normoaktivní, relativně dobře přizpůsobený, v zařízeních jde většinou o „oblíbené“ děti, které si mezi zaměstnanci najdou „své“ osoby. V dospělých podněcují pozitivní citovou odezvu. V zařízení působí vyrovnaně, ale pod tlakem změny vnějších podmínek a životních nároků se mohou snadno zhroutit.

Typ hypoaktivní či útlumový, děti, které reagují sníženou aktivitou, sníženým zájmem, jsou apatické, vykazují celkový útlum výkonu i v učení.

Typ sociálně provokativní, děti, které provokují, „zlobí“, vyrušují, mohou být agresivní, „nezvladatelné“, jejich chování se zcela promění, jsou-li s vychovatelem samy. Bývají přítulné a hodné. Jejich neustálá tendence vytvářet si „neúnosné“ situace a problematické chování vede často k tomu, že jsou z dětských domovů přemístovány do zařízení se zvýšenou výchovnou péčí.

Typ charakterizovaný náhradním uspokojením potřeb (hledáním jiných podnětů než z oblasti citové a sociální), děti, které se snaží náhradně uspokojit svůj hlad na nižší úrovni. Příznačné je pro ně přejídání, autoerotické aktivity, agresivita, šikanování, žalování, trápení zvířat. Bývají ústavem posílány na psychiatrii, logicky se však vracejí zpátky do ústavu po málo úspěšné léčbě.

Pro člověka, který byl v dětství citově deprivován, jsou některé způsoby prožívání a projevy chování typické. Bowlby uvádí např. povrchní vztahy, city,

kteří nejsou skutečně prožívané – nedostatek kapacity pro péči a lásku k lidem, neschopnost navazovat skutečná přátelství, neschopnost přijmout pomoc od jiných osob, absence emocionálních odpovědí na situace, ve kterých jsou běžně vyvolávány, krádeže, nízkou míru schopnosti udržení pozornosti ve škole atd.

Zanedbanost

Děti, které bývají umísťovány z důvodů sociálních, bývají tzv. zanedbané. Je zanedbaná jejich výchova, materiální a hygienické podmínky anebo péče o ně vůbec. Nicméně zanedbanost, jakkoli se nejedná o jev příznivý, nevede k narušení jejich duševního zdraví. Oproti psychické deprivaci, dítě zanedbané bývá citově zcela přiměřeně vyvinuto. Nemusí u něho být ani známky chřadnutí, ani známky neurotické nebo jiné poruchy. Naopak, může být – zvláště v praktickém sociálním životě – zcela vyrovnané ostatním dětem nebo je i převyšuje. Psychicky deprivované dítě však může vyrůstat v prostředí hygienicky vzorném, má dokonalé ošetření i dohled, ale jeho rozumový a zvláště citový vývoj je vážně narušen. Proto tak snadno dochází k paradoxu, že dítě „zanedbané“ je odňato z rodiny a umístěno v ústavu, kde se odstraní zanedbanost, ale kde současně hrozí nebezpečí, že dojde k deprivaci prognosticky nesporně horší (Matějček, Langmaier).

Maladaptace

Člověk je v neustálé interakci se svým prostředím a prostřednictvím schopnosti přizpůsobení (adaptace) na toto prostředí reaguje. Zároveň aktivně na toto prostředí působí a snaží se ho přizpůsobit svým potřebám. Adaptace je proces, který umožňuje člověku být v neustálé interakci s vnějším prostředím. Je to proces trvalého přizpůsobování proměnlivým podmínkám přicházejícím ze životního prostředí člověka v souladu s vlastními potřebami člověka. V procesu adaptace tak dochází nejen ke snaze o interakci s prostředím v souvislosti s uspokojováním vlastních potřeb, ale i k omezení těchto potřeb a jejich neuspokojení. Nesmí však jít o životně důležité potřeby a trvání jejich neuspokojení nesmí být dlouhodobé. Nesmí jít např. o neuspokojení potřeby citové vazby v dětském věku. Neuspokojení této potřeby naruší v různé míře duševní vývoj dítěte vždy.

Maladaptace se objevuje tam, kde uspokojení všech důležitých potřeb nemůže být v interakci s prostředím dosaženo. Jestliže se nepodaří dosáhnout souladu mezi potřebami dítěte a podmínkami prostředí, nastupuje nevhodná nebo nepřiměřená forma přizpůsobení dítěte vnějšímu prostředí, podnětům, které z něho přicházejí anebo naopak stále nepřicházejí, ačkoli je dítě potřebuje.

Jádrem psychické rovnováhy, stability a nebo naopak maladaptace je míra tzv. kongruence (souhry, souladu) mezi zážitky, zkušenostmi a sebepojetím. Zážitky inkongruentní se sebepojetím člověka ohrožují, nutí ho k obranným mechanismům, aby ochránil svoji sebeúctu a zamezil rozvoji úzkosti. Obranné mechanismy

pomáhají zamezit ztrátě sebeúcty, udržují pozitivní vztah člověka k sobě samému, nicméně člověk za ně platí velmi vysokou cenu – nepřesným, zkresleným vnímáním reality, selektivním opomíjením některých informací – to mu brání ve zdravém vývoji, v sebeaktualizaci, seberealizaci a vede k rigiditě až patologii (Rogers).

Obranné mechanismy, jejichž cílem je uchovávat vnitřní psychickou rovnováhu a které se dítě na základě svých zkušeností naučí používat ke kompenzaci neuspokojivého stavu, bývají přínosné jen krátkodobě, pomáhají vytvořit psychickou rovnováhu dočasnou anebo nepřiměřenou.

Pokud mu však přinášejí uspokojení, byť krátkodobé, zafixují se a dítě je zařadí do rejstříku svého chování. Jejich prazákadem jsou dva reakční protipóly, dvě základní vývojové tendence – únik a útok.

Únikové reakce mohou být reprezentovány např. únikem do nemoci, únikem ze situace, která je pro dítě zátěžová. Dítě se může vyhýbat například školnímu prostředí a chodit „za školu“. Může se také útěky donekonečna pokoušet opouštět sociální prostředí, které je pro něj neúnosné. Únikovou reakcí je také dětská lež, v případě, že pravda by přinesla situaci pro dítě neúnosnou (např. trest). Unikat lze i do fantazie, přetvářet skutečnost tak, aby se dala přijmout a prožít anebo prostřednictvím racionalizace, kdy dítě samo hledá a přijímá racionální nepravdivé vysvětlení situací, které jsou pro ně těžko přijatelné. Vytěsnění neúnosného traumatizujícího zážitku do podvědomí se může objevit tam, kde se dítě se situací, zážitkem nedovede vyrovnat.

Na první pohled mnohem společensky nebezpečnější jsou obranné mechanismy, které vyrůstají z tendence opačné – agrese. Agresivní reakce – dítě se aktivně brání proti nepřiměřené zátěži, svoji agresi může směřovat přímo k osobě, která je zdrojem nepřiměřené zátěže anebo na objekt náhradní, například slabší, méně ohrožující. Svým způsobem mezi agresivní reakce patří i nadměrné a opakované upoutávání pozornosti ostatních v určité sociální situaci. Známí jsou tzv. třídní klauni. Obranné mechanismy, které přinášejí dítěti náhradní uspokojení, se mohou zafixovat a stát se součástí rejstříku chování člověka v dospělosti.

Jednáme v nejlepším zájmu dítěte?

Jednáme-li v nejlepším zájmu dítěte a odkazujeme-li se na ně v případě umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy, nemůžeme tvrdit nic absurdnějšího. V nejlepším zájmu dítěte bude vždy vyrůstat v prostředí, ve kterém se cítí bezpečně, ve kterém se orientuje a které mu dodává spolehlivé citové vazby. Prostedí stimulující, oceňující a přijímající jeho individualitu. Prostedí, které by uspokojovalo jeho základní psychické potřeby, harmonicky rozvíjelo jeho osobnost a poskytovalo mu možnost rozvinutí potřeby otevřené budoucnosti.

Pokud rodina dítěte existuje, je nekonečné množství důvodů, proč by se mělo pracovat s ní, podporou a odbornou pomocí upravit vnitřní rodinné prostředí s pomocí dlouhodobé podpory prostřednictvím sociálních služeb, poradenstvím. Práce s rodinou by měla být vždy první a samozřejmou volbou v případě, že rodina existuje a o dítě projevuje zájem. Je to samozřejmé a stále opakované, nicméně u kompetentních státních orgánů jen málo podporované. Ne sice v r. 1770, ale v r. 1989, Langmaier uvádí, že pro tuto podporu bohužel *„často nejsou splněny podmínky – není dostatek pracovníků zajišťujících tak náročnou a rozsáhlou službu nebo nejsou náležitě erudováni. Protože však ponechání dítěte ve vlastní rodině je vždy opatřením první volby, je třeba vyhledávat možnosti úpravy nejjednoduššími dosažitelnými prostředky.“* (Langmaier, Balcar, Špitz, Dětská psychoterapie). Totožnou větu větě citované by bylo možné napsat i dnes, téměř po dvaceti letech.

Prospěch rodiny a dítěte jsou dvě strany jedné mince a musí být o ně pečováno společně (Bowlby).

Za podmínek, které umožní dítěti vyrůst v prostředí, které jeho základní potřeby saturuje, může teprve docházet k rozvoji všech možností organismu tak, aby umožnily jeho setrvání a zkvalitňování v dospělém věku. Dítě reaguje na realitu takovou, jakou ji prožívá, do způsobu prožívání reality zasahují jeho vrozené dispozice a jeho historie. Historie dětí, které bývají umístovány, nebývá příliš posilující. Podstatná pro vývoj osobnosti dítěte je potřeba sebeúcty, pozitivního ocenění, bezpodmínečného přijetí. Naplnění této potřeby přímo podmiňuje motivaci k lidskému jednání, ovlivňuje způsob vnímání reality v dospělosti.

8. POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE INFORMACÍ

Monografie:

Berger, M.: L'enfant et la souffrance de la séparation, Paris, 1997.

Bowlby, J.: Child Care and the Growth of Love, London, 1965.

Koluchová, J.: Teorie a praxe v oblasti psychické deprivace (sborník psychologie pro třetí tisíciletí), Olomouc, 2000.

Langmeier, J., Matějček, Z.: Psychická deprivace v dětství, Praha, 1974, třetí vydání.

Langmaier, J., Balcar, K., Špitz, J.: Dětská psychoterapie, Praha, 1989.

Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J.: Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace, Praha, 1997.

Matějček, Z.: Co děti nejvíce potřebují, Praha, 1984.

Prekopová J., Schweizerová, Ch.: Neklidné dítě, Praha, 1994.

Rogers, C. R.: Způsob bytí, Praha, 1998.

Říčan, P.: Cesta životem, Praha, 1989.

Tamborská, M., Štěpánová, P.: Problematika ústavních dětí kojeneckého věku, Praha, MPSV, 1984.

Vágnerová, M., Klíma, P., Šturma, J.: Patopsychologie dítěte, Praha.

Veselo, A.: Developmental Diagnosis, New York, 1947.

Další zdroje:

DOM, Natama: Moderní péče o ohrožené a opuštěné děti, Praha, 2005.

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva: Návrat dítěte do původní rodiny (závěrečná zpráva z realizace projektu), Praha, 2003.

Liga lidských práv: Zpráva o vývoji práv dětí v ČR v letech 2003 – 2005, 2006.

http://www.llp.cz/subdomains/cz/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=117.

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva: Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život (právní komparativní studie), Praha, 2006.

Svobodová M., Vrtbovská P., Bártová D.: Koncepce systému péče a podpory pro rodinu a dítě, Praha.

Svobodová M., Vrtbovská P., Bártová D.: Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice. DOM, Praha, 2002.

Internetové stránky:

<http://www.mpsv.cz>
<http://www.viaiuris.cz>
<http://portal.justice.cz>
<http://www.echr.coe.int/echr/>
<http://is.muni.cz>
<http://www.uiv.cz>

Časopisy a deníky:

Sociální práce. 2/2005, Asociace vzdělavatelů v sociální práci.
Sociální práce. 1/2006, Asociace vzdělavatelů v sociální práci.

Články:

Kristková, V.: Neslušná ústavní výchova, Viaiuris ONLINE, 11. 1. 2006 <http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=56>.

Kristková, V.: Práva dítěte a procesní praxe soudů, Via luris IV/2005, čtvrtletní příloha časopisu Právní fórum, str. 73 – 79.

Kanceláře Ligy lidských práv:

Bratislavská 31
602 00 Brno
Tel.: +420 545 210 446
Fax: +420 545 240 012
e-mail: brno@llp.cz
www.llp.cz

Záhřebská 50
120 00 Praha 2
Tel.: +420 224 816 765
Fax: +420 224 941 092
e-mail: paha@llp.cz
www.llp.cz

Děti z ústavů!

Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte

Petr Bittner, Jana Havigerová, Ivana Janišová, Hana Langhansová

„Dle statistických údajů Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva zdravotnictví žije v České Republice přibližně 20 000 dětí v zařízeních ústavní péče, což je, v porovnání s jinými evropskými státy, počet alarmující. Nejčastějším způsobem řešení situace selhávající rodiny dítěte je jeho umístění do ústavu, byť by takové opatření mělo být až řešením nejzazším. ... Jak si můžeme všimnout, zákonné vymezení důvodů k nařízení takového opatření je v zákoně o rodině pojato velmi rámcově a nejsou zde uvedeny konkrétní možné důvody k odebrání dítěte.“

PRÁVA
v souvislostech

LIGA
LIDSKÝCH PŘÁV

Liga lidských práv (www.llp.cz) je česká nevládní organizace, která chrání práva dětí, pacientů, duševně nemocných, obětí rasové diskriminace, policejního a domácího násilí i dalších osob právní cestou. Její vizí je taková společnost, v níž všichni vědí o svých právech a možnosti se jich domoci a takový stát, jehož orgány při své činnosti dodržují Listinu základních práv a svobod i závazné mezinárodní úmluvy o lidských právech.

Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) založené v roce 1922 v Paříži.

Publikace je financována z prostředků Evropské unie na základě programu Transition Facility 2004 v rámci výzvy Posilování činnosti nestátních neziskových organizací monitorujících a prosazujících zájmy občanů.

Tento dokument byl vytvořen za finanční podpory Evropské unie. Za obsah tohoto dokumentu je výhradně zodpovědná Liga lidských práv a nelze jej v žádném případě považovat za názor Evropské unie.

ISBN 978-80-903473-3-5

PRÁVA
v souvislostech